

Paljaaksi riisuttu elämä

Paperittomuuden rakenteellinen tuotanto ja Giorgio Agambenin elämän politiikka
julkisessa terveydenhuollossa

Sosiaalitieteiden kandidaatintutkielma

Laatija:
Fanny Friman

17.5.2026
Turku

Turun yliopiston laatu järjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu
Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.

Kandidaatintutkielma

Oppiaine: Sosiaalitieteet

Tekijä: Fanny Friman

Otsikko: Paljaaksi riisuttu elämä – Paperittomuuden rakenteellinen tuotanto ja Giorgio Agambenin elämän politiikka julkisessa terveydenhuollossa

Ohjaaja: yliopisto-opettaja Johannes Kananen

Sivumäärä: 34 sivua

Päivämäärä: 17.5.2026

Kandidaatintutkielmassani tarkastelin paperittomuuden rakenteellista tuotantoa sekä biopoliittista hallintaa osana turvapaikkapolitiikkaa ja julkista terveydenhuoltoa. Paperiton on maassa ilman oleskelulupaa, muualta kuin EU- tai ETA-maista tai Sveitsistä tullut henkilö, jonka oleskelulupa on umpeutunut tai jonka maahan tulo tai maassa oleskelu ei ole laillista. Paperittomuuden syyt ovat moninaisia. Globaalisti kasvanut pakolaisuuden määrä ja vastaavasti kiristynyt turvapaikkapolitiikka ovat osaltaan lisänneet kielteisten turvapaikkapäätösten ja siten EU:n alueella laittomasti oleskelevien ihmisten määrää. Tämä on johtanut paperittomuusilmiön yleistymiseen, kun paperittomat joutuvat tai valitsevat jäädä EU-alueelle. Paperittomien hyvinvointia haastavat köyhyys, pakolaismatkaan liittyvät riskit, keskimääräistä heikompi terveydentila sekä elinolosuhteet. Heidän oikeutensa julkisiin terveydenhuollon palveluihin on silti useissa kansallisvaltioissa rajattu.

Oikeus terveyteen on ihmisoikeus, joka taataan hyvinvointivaltiossa terveyspalveluiden hyvän ja kattavan saavutettavuuden kautta. Tästä huolimatta useat EU-maat venyttävät tai rikkovat kansainvälisen oikeuden ihmisoikeusinstrumenttien puitteissa määriteltyjä oikeuksia terveyteen ja hyvinvointiin. Sosiaalisten oikeuksien toteutuminen on ehdollistettu kansalaisuudelle tai tietyt oikeudelliset ehdot täyttyväälle oleskelulle. Samaan aikaan sosiaalisten oikeuksien toteutumiseen kytkeytyvät instituutiot toimivat yhä useammin siirtolaispolitiikan instrumentteina. Tutkielmani tavoitteena oli ymmärtää, millaisin biopoliittisin mekanismein paperittomia siirtolaisia hallitaan kansallisvaltioiden oikeudellis-poliittisissa rakenteissa. Tutkielmassani hyödynsin juristi ja filosofi Giorgio Agambenin elämän politiikkaa käsittelevää kirjallisuutta. Agamben kritisoi filosofi Michel Foucault'n käsitystä kehittävästä ja elämää vaalivasta biopoliittisesta hallinnasta, ja esittääkin modernissa biopoliitikassa olevan enemmän kyse suvereenin vallasta laiminlyödä, hylätä ja antaa kuolla.

Tutkielmassani käsitin paperittomuuden olevan tuotettu ja rakenteellinen ilmiö. Lainsäädäntö ja turvapaikkapolitiikan prosessit vaikuttavat paperittomien määrään. Esimerkiksi turvapaikkaprosessissa maatiedolla ja sen keräämiseen liittyvillä normatiivisilla oletuksilla on suuri merkitys siihen, saako turvapaikanhakija oleskeluluvan. Paperittomuutta ei siten voi typistää ainoastaan yksilölliseksi valinnaksi tai toiminnan seuraukseksi. Paperittomiksi päädytään erilaisten syiden vuoksi, ja paperittoman oikeudellinen asema on usein dynaaminen. Paperittomuus onkin siten enemmän status, jota määrittävät ulkoapäin määritelty laittomuus, karkotusuhan alla eläminen, viranomaisilta piiloutuminen ja elinolosuhteiden yleinen prekaarius. Samaan aikaan osa paperittomista elää ja pyrkii kohti normaalia elämää rakentaen siteitä maahan, jossa oleskellaan.

Paperittomat ovat sosiaalisesti haavoittuvainen ryhmä, jonka parissa terveyteen liittyvät eriarvoisuustekijät kasautuvat. Haavoittuvuus kytkeytyy biopoliittikkaan ja rakenteelliseen väkivaltaan, kun poliittisen tahtotilan puutteesta johtuva hoitamattomuus johtaa terveyden heikentymiseen. Agambenin biopolitiikan perusta on suvereeni valta, joka moderneissa hyvinvointivaltioissa on pirstaloitunut yhteiskunnan instituutioiden eri toimijoille. Terveydenhuollon ammattilaiset käyttävät suvereenia valtaa päättäessään esimerkiksi siitä, kuka saa hoitoa ja mitkä oireet määritellään kiireellistä hoitoa vaativiksi. Pitkälle kehittyneet hyvinvointivaltiot ovat hioutuneita biopoliittisen hallinnan koneistoja, jotka asettavat palveluiden saamiselle tiukat ehdot. Paperittomista tulee agambenilaisia homo sacereita, joiden paljas elämä rajataan oikeudellisen ja poliittisen järjestelmän ulkopuolelle.

Avainsanat: paperittomuus, paljas elämä, terveydenhuolto, biopoliittikka, suvereeni

Sisällysluettelo

1	Johdanto	4
2	Tutkimusasetelma	8
2.1	Tavoitteet	8
2.2	Tutkimusprosessi ja aineisto	9
2.2.1	Tekoälyn käyttö ja tutkimusetiikka	10
3	Paljas elämä vallankäytön kohteena	11
3.1	Ikiaikainen politiikka, moderni elämä	11
3.2	Suvereenin valta poikkeustilassa	14
3.3	Paljas elämä ja leiri	17
4	Paperittomuus ilmiönä ja politiikkana	20
4.1	Paperiton homo sacer	20
4.2	Paperittomuuden tuotannon tekniikat	24
5	Biopoliittinen hallinta terveydenhuollossa	27
5.1	Terveyden rakenteellinen haavoittuvuus	28
5.2	Demokratisoitunut suvereeni	30
6	Lopuksi	34
	Lähteet	38
	Kirjallisuus	40

1 Johdanto

”Onnettomuus on se, että oikeudettomat eivät kuulu enää mihinkään yhteisöön. Heidän ahdinkonsa ei ole se, että he eivät ole tasa-arvoisia lain edessä, vaan se, että heitä varten ei ole lakia: ei se, että heitä sorretaan, vaan se, että kukaan ei sorra heitä. Heidän oikeutensa elämään on vaarassa vasta melko pitkän prosessin viimeisessä vaiheessa. – Asian ydin on siinä, että täydellisen oikeudettomuuden tila oli luotu jo ennen kuin oikeus elämään asetettiin kyseenalaiseksi.”

Hannah Arendt, *Totalitarismin synty* (2016, 365–366)

Vuonna 1943 saksalaissyntyinen politiikanteoreetikko Hannah Arendt julkaisi esseensä ”We Refugees”, ”Me pakolaiset”. Arendt käsitteli kirjoituksessaan juutalaispakolaisten asemaa ja epätoivoisia assimiloitumispyrkimyksiä toisen maailmansodan jälkeisessä Euroopassa, jossa valtiottomuus ja siten sosiaalisten oikeuksien puute oli ajaa – ja ajoi – monet pakolaiset jopa itsemurhan partaalle. Arendt kritisoi kaltaisiaan, oman identiteettinsä kieltäviä ja täydellistä sulautumista kohti pyristeleviä juutalaisia, jotka keskittyivät ensisijaisesti henkilökohtaiseen asemaansa, samalla legitimoiden sitä kansallisvaltioiden poliittista sommitelmaa, joka mahdollisti juutalaisväestön heitteillejätön ja tuhoamisen holokaustin aikana. Pakolaisuus ja kansalaisuuteen liittyvän statuksen menettäminen merkitsivät väkivaltaista irtaantumista omasta poliittisesta toimijuudesta ja vallasta päättää oman elämänsä suunnasta. Tällöin uusi ranskalainen tai amerikkalainen identiteetti ei Arendtista johtanut emansipaatioon, vaan yksi tyrannia tuli enemminkin korvatuksi toisella (Wibben & Rutazibwa 2019, 97).

Italialainen filosofi ja juristi Giorgio Agamben vastasi Arendtin kirjoitukseen omassa vuonna 1993 julkaistussa esseessään ”Ihmisoikeuksien tuolla puolen”, jossa hän julisti kansallisvaltiojärjestelmän ja perinteisten oikeudellis-poliittisten kategorioiden olevan auttamatta matkalla lopulliseen rapautumiseensa. Agamben kirjoitti *pakolaisen olevan kenties ainoa ajateltavissa oleva kansan hahmo meidän aikanamme sekä ainoa kategoria, jonka kautta on mahdollista nähdä tulevan poliittisen yhteisön muotoja ja rajoja.* (2001, 20.) 2020-luvulle tultaessa tilannekuva on jokseenkin toinen; nationalistiset ihanteet, kansallismieliset poliitikot ja kansallista suvereniteettia korostavat poliittiset ohjelmat ovat palanneet voimallisesti päätöksenteon ytimeen globaalissa pohjoisessa. Agambenin voidaan kuitenkin jossain määrin ajatella olleen oikeassa näkemyksessään globaalin pakolaisuuden määrän kohotessa korkeimmilleen vuosikymmeniin (UNHCR 2026).

Vuonna 2025 Yhdistyneiden kansakuntien pakolaisjärjestö UNHCR:n mukaan pakolaisia oli maailmassa lähes 43 miljoonaa¹. Vaikka kotinsa ja maansa jättäneitä on ennätyskellisen paljon, ei pakolaisesta ole kehittynyt uutta tunnustettua poliittista subjektia. Merkittävä osa eurooppalaisista valtioista on valinnut kiristää ulkomaalaislainsäädäntöään ja pakolaispolitiikkaansa, erityisesti vuonna 2015 alkaneen niin kutsutun *pakolaiskriisin* jälkeen, kun Euroopan unionin alueelle pyrkineiden siirtolaisten määrä kasvoi huomattavasti. Kiristynyt turvapaikkapolitiikka on osaltaan vaikuttanut kielteisten turvapaikkapäätösten määrän lisääntymiseen ja siten EU-alueella laittoman oleskelun yleistymiseen. Tämä on johtanut niin sanotun paperittomuusilmiön² yleistymiseen, kun vailla oleskelulupaa olevat tai laittomasti maahan saapuneet ihmiset valitsevat jäädä tai joutuvat jäämään EU-alueelle. Paperittomuus ei kuitenkaan tarkoita totaalia ulkopuolisuutta yhteiskunnan toiminnoista, sillä esimerkiksi paperittomien työntekijöiden määrä matalapalkkaisilla aloilla on yleistynyt Euroopassa (IPOL 2022).

Paperittomalla henkilöllä tarkoitetaan muualta kuin EU- tai ETA-valtiosta tai Sveitsistä tullutta henkilöä, jolla ei ole oleskelulupaa tai jonka oleskelulupa on umpeutunut, ja jonka maahan tulo tai maassa oleskelu ei siten ole laillista (THL 2023). Käytännössä paperiton henkilö on voinut saapua maahan hakeakseen kansainvälistä suojelua ja jäänyt saatuaan kielteisen päätöksen, tai hänen viisuminsa voimassaolo on loppunut tai oleskelulupa on päättynyt. Osa paperittomista on voinut tulla maahan koskaan hakematta viisumia, oleskelulupaa tai kansainvälistä suojelua (STM 2026). Usein paperittomuus on prosessi, johon joudutaan oleskelustatuksen vaihdellessa oleskelulupien käsittelyvaiheissa kielteisistä päätöksistä ja uudelleen käsittelyistä uusiin hakemuksiin ja niiden käsittelyvaiheisiin (Pelastakaa Lapset 2024, 5). Laittomasti EU-alueella oleskelevia tunnistettiin Eurostatin mukaan vuonna 2024 yli 900 000 (Eurostat 2025). Paperittomien kokonaismäärästä ei kuitenkaan ole luotettavia tietoja, ja määrä on todennäköisesti Eurostatin arviota huomattavasti suurempi, sillä paperittomat tietoisesti välttelevät viranomaiskohtaamisia. Eri kansalaisjärjestöjen ja tutkimuslaitosten esittämät arviot liikkuvatkin 2–6 miljoonassa (Connor & Passel 2019; Hendow & Wagner 2024; Kierans & Vargas-Silva 2024, 36).

---

¹ On huomattava, että suurin osa maailman pakolaisista on maansisäisiä pakolaisia, joiden määrä vuonna 2024 oli yli 70 miljoonaa. Pakolaisten globaali liikkuvuus esimerkiksi EU-alueelle on vain osa kokonaiskuva.

² Eurooppalaisessa tutkimuskirjallisuudessa suositaan englanninkielistä ilmausta *irregular migrants* puhuttaessa siirtolaisista, jotka oleskelevat tai työskentelevät vastoin paikallista lainsäädäntöä. Vastaavasti ilmauksia *illegal* ja *undocumented* vältetään ihmisiin viitattaessa. Myös ilmaus ”laiton maahanmuutto” on epätäsmällinen, sillä vain osa paperittomista saapuu EU-alueelle ylittämällä rajan lainvastaisesti. Useilla lainvastaisesti maassa oleskelevilla on olemassa jonkinlaisia dokumentteja, mutta ne voivat olla vanhentuneita, riittämättömiä tai väärennettyjä. Selvyden vuoksi puhun omassa tutkielmassani paperittomista, sillä se on suomen kielessä yleisesti käytetty käsite eikä sille ole vakiintunutta vastinetta.

Paperittomien laskennalliseen määrään keskittymistä on kuitenkin kritisoitu siitä, että tuottamalla epävarmoja lukuja pyritään luomaan keinotekoista hallittavuutta ilmiölle, jota pidetään länsimaisissa yhteiskunnissa epätoivottuna (Appadurai 2006).

Pakolaistaustaisten terveyttä kuormittavat kaikille väestöryhmille yhteisten terveysriskien ohella lähtömaan sairastavuus ja terveydenhuollon heikko tilanne, pakolaismatkan aikana kohdatut riskit sekä uuteen maahan kotoutuminen ja maassaoloon liittyvät epävarmuudet ja riskit. Silti pakolaistaustaisilla ja erityisesti paperittomilla on usein haasteita palveluiden saamisessa ja niihin hakeutumisessa uudessa kotimaassaan. (Castaneda, Mustonen, Mankinen, Somersalo-Cavén, Klemetilä, Kuusio & Lilja 2025, 70.) Suurin osa EU-maista tarjoaa paperittomille lähtökohtaisesti vain kiireellistä hoitoa, ja paperittomat on rajattu perusterveydenhuollon palveluiden ulkopuolelle (PICUM 2022, 10). Euroopassa paperittomien terveydenhuoltoon vaikuttavat kansainväliset sopimukset, EU-direktiivit ja -politiikka sekä valtioiden kansallinen lainsäädäntö. Tarjottavista terveyspalveluista päätettäessä punnitaan ihmisoikeusvelvoitteita ja velvollisuutta suojella haavoittuvaisessa asemassa olevia henkilöitä. Samaan aikaan poliittiset, hallinnolliset ja taloudelliset rajoitteet vaikuttavat sosiaalipoliittisiin ratkaisuihin. (Jauhiainen & Tedeschi 2021, 439.) Kaikki EU:n jäsenvaltiot eivät noudata kansainvälisiä ihmisoikeussopimuksia tavalla, joka mahdollistaisi täysimääräisesti jakamattoman oikeuden terveyteen (PICUM 2017).

Paperittomien siirtolaisten asema havainnollistaa mekanismia, jolla sosiaaliset oikeudet sekä oikeus terveyteen kytkeytyvät moderneissa hyvinvointivaltioissa entistä vahvemmin kansalaisuuden käsitteeseen. Kansalaisuus ja laillinen oikeus oleskella kansallisvaltion alueella legitimoivat ihmisen fyysisiä ja biologisia haavoittuvuuksia, vaikka kaikki ihmiset jakavat yhtäläisen tarpeen hoivaan, hyvinvointiin ja huolenpitoon. Samaan aikaan paperittomuutta voidaan tarkastella poliittisesti ja oikeudellisesti tuotettuna kategoriana moninaiselle joukolle ihmisiä, jonka perusteella siirtolaisia hallinnoidaan yhteiskunnan instituutioissa. Paperittoman asema ei siten ole luonnollinen tai itsestään selvä, vaan rakenteellisesti tuotettu. Tässä kandidaatintutkielmassa tarkastelen, miten paperittomuutta tuotetaan rakenteellisesti siirtolaisuuden hallintaan tähtäävissä prosesseissa. Tutkielmassani sovellan Giorgio Agambenin teoriaa elämän politiikasta³. Agambenin keskeinen teesi on, ettei modernia biopolitiikkaa voida käsittää pelkästään

---

³ Teoksessa ”Homo Sacer: Sovereign Power and Bare Life” (1998) alun perin esitettyä teoriaa on kritisoitu muun muassa siitä, ettei Agambenin kuvaama suvereenin vallan muoto olisi alkuunkaan biopolitiittista. Selkeyden vuoksi viittaan

elämää vaalivana valtana. Suvereenin valta perustuu niin sanotulle *paljaalle elämälle*, oikeudellisen järjestelmän ulkopuolelle ja poliittisista oikeuksistaan riisutulle subjektille.

Suvereenilla on valta jättää heitteille ja antaa kuolla, sillä ihmisen henkeä suojeleva oikeus ei koske paljasta elämää. Onko paperiton siten aikamme paljas elämä, *homo sacer*, jota laki ei kosketa? Agambenin käsitteellistä sfääriä havainnollistaakseni tarkennan katseeni julkiseen terveydenhuoltoon sekä paperittomille tyypillisiin terveyden eriarvoisuuden ja haavoittuvuuden muotoihin. Kysyn, millaisin biopoliittisin mekanismein paperittomuutta hallitaan erityisesti terveydenhuollon kontekstissa, ja miten Agambenin käsitteet voivat auttaa jäsentämään siirtolaispolitiikan ja sosiaalipolitiikan limittäisyyksiä. Lopuksi vedän yhteen tutkielmani keskeisimmät tulokset ja pyrin hahmottelemaan niiden yhteyttä laajempaan yhteiskunnalliseen kontekstiin.

2 Tutkimusasetelma

Tässä luvussa esitän tutkielmani tavoitteet, tarkemmat tutkimuskysymykseni sekä tutkielman kirjallisuuskatsaukseen valitsemani aineiston. Lopuksi käyn läpi, miten olen hyödyntänyt tekoälyä tutkielmantekoprosessin aikana.

2.1 Tavoitteet

Tutkielmani tavoitteena on tarkastella kriittisesti paperittomiin siirtolaisiin kohdistuvaa biopoliittista hallintaa moderneissa hyvinvointivaltioissa. Olen kiinnostunut siitä, miten oikeudelliset, sosiaaliset ja poliittiset rakenteet vaikuttavat paperittomuuteen yhteiskunnallisena ilmiönä. Biopoliittisen hallinnan moninaisuutta havainnollistaakseni käsittelen tutkielmassani paperittomuutta oikeudellisena kategoriana, turvapaikkaprosessia sekä paperittomuuden hallintaa julkisessa terveydenhuollossa. Paperittomuuden positio suhteessa kansallisvaltioon on ristiriitainen, ja siksi haluan ymmärtää miten kansalaisuudettomuus ja laitton oleskelu asemoituvat suhteessa suvereeniin valtaan.

Paperittomien oikeus terveyspalveluihin määrittyy suvereenien valtioiden kansallisen ulkomaalaislainsäädännön kautta, jonka sisällöistä säättävät lähtökohtaisesti vaaleilla valitut poliitikot. Terveyspalveluihin kohdistuvia rajauksia perustellaan erilaisin argumentein, jotka painottavat muun muassa paperittomien oleskelun laittomuutta, kansalaisten erityistä oikeutta julkisiin terveyspalveluihin sekä niihin käytettävien resurssien rajallisuutta. Poliittisilla argumenteilla pyritään usein myös luonnollistamaan käsityksiä siitä, kuka näitä palveluita ansaitsee. Tutkielmani tarkoituksena ei ole ottaa kantaa argumenttien oikeellisuuteen, vaan tarkastella paperittomuutta yhteiskuntapolitiikan alaisena ilmiönä. Tätä tulkintaa vasten tutkielmani kysyy:

- 1) *Miten paperittomia siirtolaisia hallitaan biopoliittisesti kansallisvaltioiden oikeudellispoliittisissa rakenteissa?*
- 2) *Miten paperittomien asemaa julkisessa terveydenhuollossa voidaan jäsentää käyttäen Agambenin suvereenin ja paljaan elämän käsitteitä?*

Tutkielmassani pyrin rakentamaan vuoropuhelua teoreettisen ja filosofisen ajattelun sekä empiiriseen aineistoon pohjautuvan tutkimuskirjallisuuden välille. Agambenin biopoliittinen ajattelu on ohjannut tutkielmaani ja luentaani koko kirjoitusprosessin ajan. Teorian tarkoituksena

ei ole pakottaa empiriaa mahtumaan sen sisään. Agambenin biopoliittinen kirjallisuus on kuitenkin tarjonnut työkaluja sekä auttanut kohdistamaan katseeni rajatumminkin tutkielman aiheeseen. Tutkielman keskeinen tavoite on operationalisoida Agambenin tarjoamat käsitteet ja jäsentää aiemmin kirjallisuudessa tunnistettuja temaattisia jatkuvuuksia niiden avulla.

2.2 Tutkimusprosessi ja aineisto

Tutkielman alkuperäisenä tarkoituksena oli noudattaa klassisempaa integroivan kirjallisuuskatsauksen rakennetta ja metodologiaa. Tutkimusprosessin aikana kävi kuitenkin selväksi, ettei paperittomien asemaa julkisessa terveydenhuollossa ole mahdollista käsitellä ilman, että tutkielma kommentoi paperittomuuden ilmiötä laaja-alaisemmin. Pelkkä terveydenhuoltoon ja sen toimintamekanismeihin keskittyminen olisi jättänyt epäselväksi sen, miksi moderneissa hyvinvointivaltioissa esiintyy paperittomuutta, ja miten kansallisvaltiot itse osallistuvat paperittomuusilmiön olemassaoloon.

Alkuperäisen tiedonhaun tavoitteena oli löytää artikkeleita, jotka käsitelisivät paperittomille tarjottavia julkisia terveystalvueluita empiirisesti. Tällöin Agambenin operationalisointi on mahdollisimman hedelmällistä ja tarjoaa uudenlaisia näkökulmia jo tunnistettujen teemojen jäsentämiseksi. Tiedonhakua tehdessä kävi selkeästi ilmi, että aiempi tutkimus on keskittynyt erityisesti julkisen terveydenhuollon palveluihin pääsemiseen (access) sekä siihen liittyvään rajallistamiseen ja käytännöllisiin esteisiin. Terveydenhuoltoa koskevan aineiston olen rajannut koskemaan Eurooppaa, sillä olen kiinnostunut turvapaikkapolitiikasta juuri eurooppalaisessa kontekstissa. Tämä osa prosessia näkyy tutkielman viidennessä pääluvussa.

Terveydenhuoltoon keskittyvän tarkastelun ohelle olen kerännyt niin uudempaa tutkimusta kuin kriittisen siirtolaisuustutkimuksen perustavia näkökulmia havainnollistaakseni kansallisvaltion rakenteiden merkitystä paperittomuuden tuotannossa. Paperittomuus on moniulotteinen ilmiö, jota on tarkasteltu eri tieteenaloilla ja erilaisista näkökulmista. Olen hyödyntänyt tutkielmassani kirjallisuutta sosiaalipolitiikan, sosiologian, siirtolaistutkimuksen, antropologian, sosiaalioikeuden ja filosofian tieteenaloilta. Oma tapani katsoa aineistoa on vahvasti kiinni sosiaalitieteellisessä ajattelussa. Erilaisista tietokannoista olen käyttänyt Sociology Source Ultimatea, Scopusta, Utu Volterria ja Political Science Completea.

2.2.1 Tekoälyn käyttö ja tutkimusetiikka

Tutkielmaa tehdessä olen hyödyntänyt Anthropicin Claude-tekoälytyökalun kielimallia Sonnet 4.6. Olen käyttänyt kielimallia lähdekirjallisuuden ja aiheeni kannalta relevanttien tutkijoiden etsimiseen, esimerkiksi pyytämällä sitä listaamaan sosiaalitieteiden alan tutkijoita, jotka ovat hyödyntäneet paljaan elämän käsitettä omassa työssään. Lisäksi olen pyytänyt Claudea selittämään auki tai havainnollistamaan joitain tutkielmani teoriaan liittyviä käsitteitä tai eri teoreetikoiden välisiä yhteyksiä. Kaikki tutkielmassani hyödyntämät tekoälyltä saadut tiedot olen tarkistanut itse alkuperäislähteistä, ja olen itse täysin vastuussa esittämistäni tiedoista ja havainnoista.

3 Paljas elämä vallankäytön kohteena

Tässä luvussa esittelen tutkielmani teoreettiset lähtökohdat, joiden avulla jäsenän modernia paperittomuuden ilmiötä sekä analysoimaan tutkielmani kirjallisuuskatsauksen aineistoa. Olen valinnut teoreettiseksi lähtökohdakseni italialaisen filosofi ja juristi Giorgio Agambenin biopolitiikan analyysin, jossa Agamben jatkaa ranskalaisen filosofi Michel Foucault'n biovaltaa koskevaa ajattelua. Agambenin keskeisimmät käsitteet tutkielmani kannalta ovat *paljas elämä* (vita nuda, bare life) ja *suvereeni*, mutta tarkastelen myös *poikkeustilan* (exception) ja *leirin* käsitteitä selventääkseni Agambenin ajattelua. Käsitteistä rakentuu eräänlainen systeminen verkko, jonka kiinnekohtia pyrin löytämään modernien hyvinvointivaltioiden terveydenhuollon rakenteista.

Ranskalaisfilosofi Gilles Deleuzea mukaillen [T]eoria on työkalupakki – – sen on oltava hyödyllistä. Sen on toimittava. Jos kukaan ei käytä sitä, teoria on hyödytön tai sen ajoitus on sopimaton. – – Teoria ei totalisoi; se on monistamisen väline ja se monistaa myös itseään (1972). Agambenin jäsenys elämän politiikasta on vahvasti suuntautunut kohti politiikan teorian ja oikeusteorian käsitteitä, ja hän ammentaa laajalti historiallisesta lainsäädännöllisestä materiaalista. Lisäksi Agamben ammentaa modernin valtion syntyä, suvereenin valtaa sekä luonnonoikeutta käsittelevästä teoriasta (Helén 2012, 322). Tästä huolimatta väitän Agambenin ajattelun olevan soveltamiskelpoista modernien sosiaalisten ilmiöiden tulkittamisen välineenä. Paperittoman luokan syntyä moderneissa hyvinvointivaltioissa ei voida selittää paikantamalla ilmiötä ainoastaan siirtolaisten lähtömaiden epävakaisiin tilanteisiin tai yksilöiden subjektiivisiin ratkaisuihin. Paperittomuus ei ole ontologinen tila, vaan poliittisesti tuotettu oikeudellinen määrite, joilla erilaisista taustoista tulevia ja moninaisissa olosuhteissa eläviä ihmisiä kategorisoidaan kansallisvaltioihin perustuvassa järjestelmässä. Siksi paperittoman kategoriaa ja sen mahdollistavia olosuhteita on tarkasteltava kriittisesti itsessään, eikä niitä tule ottaa annettuina.

3.1 Ikiaikainen politiikka, moderni elämä

Valtaan liittyvistä kysymyksistä tuli keskeisiä ranskalaisfilosofi Michel Foucault'n työlle 1970-luvun alussa, hänen pyrkiessään kehittämään erillistä valtakäsitystä vallitsevista liberaaleista ja marxilaisista tulkinnoista (Tiisala 2014). Vuonna 1979 Foucault aloitti Collège de Francea luentosarjansa ”Biopolitiikan synty”, jonka tarkoituksena oli käsitellä *sellaisen historia, joka voidaan ymmärtää hallinnan taidoksi*, tarkemmin ottaen poliittisen suvereenin harjoittamaksi ihmisten hallinnaksi (2004, 3). Biopolitiikan ja biovallan käsitteillä Foucault pyrki kuvaamaan

Euroopassa 1700- ja 1800-luvuilla kehittyneitä vallan teknologiaa, jonka tarkoituksena oli väestöryhmien hallinta säätelyn ja ohjaamisen muodossa. Väestö muuttui institutionaalisen politiikan alaiseksi, ja aiemmin yksityisen alueelle kuuluneet terveyden, seksuaalisuuden ja hyvinvoinnin kysymykset muuttuivat julkisiksi ja valtion kontrolloimiksi. (Rozakou 2012, 564). Uuden biovallan tehtäväksi kehittyi positiivinen vaikuttaminen ihmisen elämään sekä sen optimointi ja uusintaminen erilaisin tarkoin kontrollin ja säätelyn keinoin (Ojakangas 2005).

Modernin ajan alku merkitsi siten murrosta, jonka myötä konservatiivinen, despoottinen ja tappo-oikeuden varaan rakentuva suvereeni valta alkoi kehittyä kohti uutta vallan muotoa, joka oli ensisijaisesti kiinnostunut elämästä itsessään (Lindholm 2022, 302). Foucault korostikin biovallan vaalivan sekä hallinnoivan elämää ja ruumista tavalla, joka *kiihottaa, vahvistaa ja valvoo*. Vastaavasti hän ei liittänyt biopolitiikkaan repressiivistä kuoleman symbolista tai konkreettista uhkaa (Foucault 1998, 97–99), joka on muodostunut keskeiseksi attribuutiksi uudemmissa biovallan ja -politiikan tulkinnoissa. Vaikka Foucault käsitteli biopolitiikkaa uransa aikana vain lyhyesti osana teostaan ”Seksuaalisuuden historia” (1998), tuli hän mullistaneeksi ymmärryksen vallan toimintalogiikasta. Biopoliittista teoriaperinnettä eri näkökulmista tutkineen Samuel Lindholmin mukaan biopolitiikan teoria on muodostunut erityisen kiinnostavaksi yhteiskuntatieteilijöille sen intuitiivisuuden vuoksi, sillä *sitä on liki mahdoton paeta* biovallan näyttäytyessä selitysvoimaisena monien aikamme keskeisten sosiaalisten ilmiöiden näkökulmasta (Lindholm 2022, 301). Modernin politiikan erityispiirre ei ole elämän astuminen politiikan näyttämölle, vaan se, että *elämä sinänsä lankeaa erotuksesta yksin politiikan kanssa* (Agamben 1998, 9).

Foucault’n kuoltua Giorgio Agamben jatkoi biopolitiikka-aiheen parissa siitä, mihin Foucault omassa tuotannossaan jäi. Agamben tunnetaan yhtenä keskeisimpänä biopolitiikka-ajattelun jatkokehittäjänä ja eräänlaisena teoriaperinteen soihdunkantajana, vaikka hän on myös yksi Foucault’n merkittävistä kriitikoista. Jos Foucault’lle biopolitiikka merkitsi modernin yhteiskunnan tuotetta, esittää Agamben sen olevan muinainen ilmiö sekä perustava vaikutin länsimaisen poliittisen järjestyksen taustalla (Lindholm 2022, 302). Länsimaisen poliittisen ajattelun perinne rakentuu politiikan ja elämän erottamisen varaan, ja siksi politiikan peruskysymykset ovat edelleen luonteeltaan biopoliittisia (Helén 2012, 323). Historiallisen kontekstin ohella Agamben haastaa Foucault’n näkemyksen biovallasta esittäessään, että elämää ylläpitävän hallinnan sijaan kyse on vallasta laiminlyödä, hylätä ja antaa kuolla. Jaottelua voidaan kuitenkin pitää osin liian yksinkertaisena, sillä myös Foucault tunnisti biopolitiikan muodoksi esimerkiksi

seksuaalivähemmistöihin kohdistetut repressiiviset käytännöt, jotka perusteltiin tahtotilalla yläpitää heteroseksuaalisen kansallisväestön elinvoimaisuutta.

Biopolitiikan piiriin kuuluu siten aina myös kuoleman politiikka. Ihmiselämä ja subjektin persoonallisuus menettävät ainutkertaisuutensa, kun populaatiota pyritään hallinnoimaan selviytymisen ja hyvinvoinnin optimoimiseksi. Elämää vaaliva biopolitiikka kytkeytyy kuoleman politiikkaan usein sellaisissa tilanteissa, joissa populaation positiivinen suojeleminen edellyttää sivutuotteena toisten vahingoittamista suurempaan hyvään vedoten (Lindholm 2016, 4). Huomionarvoista onkin se, kenen näkökulmasta vallankäytön vaikutuksia arvioidaan, ja paikantuuko analyysi repressiivisen vai positiivisen biovallan kohteisiin, joista ensimmäinen on kaikessa sosiaalisessa ja poliittisessä haavoittuvaisuudessaan usein helpommin ohitettavissa. Foucault'n ja Agambenin biopolitiikkakäsitysten vertailu muodostuu kuitenkin vaikeaksi, sillä agambenilainen juridispoliittinen kehikko tekee analyysistä omaleimaisen. Molempia ajattelijoita kuitenkin yhdistää näkemys biovallan universaalista luonteesta. Kehittyneessä valtiossa populaation kaikkiin osiin kohdistuva hallinta on hyödyksi niin poliitikoille kuin byrokraateille. Samoin Agamben ajattelee kenen tahansa olevan altis paljaaksi elämäksi muuttumiselle, sillä suvereenin mielivalta päättää elämästä on vakiintunut hallitsevaksi elämänmuodoksi ja siitä irtaantuminen on mahdollista vain lähtemällä peruuttamattomasti maanpakoon jokaisesta suvereenista kansallisvaltiosta. (Agamben 2001, 13, 15.)

Antiikin kreikassa nykymuotoiselle *elämän* käsitteelle ei ollut yhtä tiettyä sanaa, vaan kreikkalaiset käyttivät merkitykseltään ja muodoltaan kahta eri termiä: *zoē* ilmaisi kaikille eläville olivoille – ihmisille, eläimille ja jumalille – yhteistä elämisen yksinkertaista tosiasiaa, ja *bios* puolestaan tarkoitti yksilölle tai yhteisölle ominaista elämisen tapaa tai muotoa. *Zoē* onkin eräänlaista politiikkaa edeltävää luonnollista elämää, hengissä olemista laajasti ymmärrettynä. Ominainen elämisen tapa *bios* liittyi ajatukseen laadukkaasta elämästä, joka ei antiikissa sopinut yhteen paljaan biologisen elämän kanssa (Agamben 2017, 5; Agamben 2001, 11). Agamben lainaa Aristoteleen ajatusta antiikin poliiksen syntymisestä elämää turvaavaksi rakenteeksi, joka lopulta oli olemassa hyvää elämää itseään varten (2017, 5). Toisin sanoen sen tarkoitus oli suojella ihmisen biologista elämää eli pitää toivotut ihmiset elossa, mutta siitä tulikin laadullisen elämän ja poliittisen toiminnan keskus. Samaan aikaan biologinen elämä on politiikan ja poliittisen toiminnan välttämätön edellytys, mutta se silti suljetaan vähempiarvoisena ja epäpoliittisena politiikan ulkopuolelle, *oikosin* eli kodin ja uusintamisen alueelle. (Agamben 2017, 6; Helén 2012, 323).

Agambenin tulkinta biopolitiikan perustasta rakentuu idealle *inklusiivisesta eksklusiosta* eli sisällyttävästä ulossulkemisesta, jonka ymmärtäminen on myös edellytys Agambenin teoksesaan ”Homo Sacer” (1998) esittelemien käsitteiden selventämiselle. Poliitiikan ja elämän erottamisesta huolimatta politiikka on silti olemukseltaan biopolitiikkaa, koska elämä sisällytetään politiikan osaksi sulkemalla se ulkopuolelle. Tällöin elämisen tosiasia muuttuu paljaaksi elämäksi, joka ei agambenilaisittain tarkoita biologisia perustoimintoja tai elossa olemista, vaan elämän politisoitumista ja alistamista politiikalle (Helén 2012, 323). Poliitiikalle alistaminen merkitsee alistumista suvereenille, jolla on valta päättää elämästä ja kuolemasta (Agamben 2001, 13). Agambenin mukaan luonnollinen elämä ja ihmisolento ovatkin asettuneet valtion hoidossa ensisijaisiksi, jolloin paljas ihmiselämä muodostaa modernina aikana kansallisvaltion eli suvereenin vallan perustan (Agamben 2001, 23).

3.2 Suvereenin valta poikkeustilassa

Toinen keskeinen eroavaisuus foucault’laisen ja agambenilaisen biopolitiikan välillä onkin käsitys suvereenista vallasta. Foucault’lainen suvereeni perustuu klassiseen suvereenin vallan määritelmään itsevaltiudesta, jolla suvereeni päättää oikeudesta ottaa toisen henki tai antaa elää. Tällöin valtaa elämään ja kuolemaan harjoitettiin välittömän tappovallan avulla. (Foucault 1976, 177–181.) Historiallisen kehityksen mukana myös suvereenin valta lievenee ja muuttuu muotoaan. Foucault’sta politiikanteorian ydinkäsitteet laki ja suvereeni eivät enää onnistu selittämään modernille ajalle tyypillistä yhteiskunnallisen vallankäytön luonnetta. Sen sijaan valtaa tulisi tarkastella tuottavana ja strategisena suhdeverkostona. (Foucault 1998, 68.) Yhteiskunnan järjestyksen ylläpitäjänä laki on Foucault’lle toissijainen normiin ja normaaliin nähden, eikä lakiin pohjaava suvereeni tai sen tappovalta sovi biopoliittiseen sommitelmaan; biovalta on Foucault’n mukaan suvereenille vallalle täysin päinvastainen ilmiö, mikä pohjautuu aiemmin mainittuun positiiviseen, elämän vaalimista korostavaan biopolitiikkakäsitykseen. (Helén 2012, 321; Foucault 1976, 181.)

Saksalaisen politiikanteoreetikko Carl Schmittin (1985, 5) mukaan *suvereeni on hän, joka päättää poikkeustilasta*. Agamben kiistääkin Foucault’n näkemyksen suvereenista ja biovallasta erillisinä sekä eri historiallisina ajanjaksoina ilmenneinä vallan muotoina (Ojakangas 2005) esittäessään, että *modernissa biopolitiikassa suvereeni on hän, joka päättää elämän arvosta tai arvottomuudesta* (Agamben 1998, 83). Suvereeni valta on biopoliittista valtaa antaa kuolla, jättää ihminen tuhoutumaan tai menehtymään. Samalla suvereenilla on valta mahdollistaa ihmisen

selviytyminen ja eloonjäänti, eikä sen tarvitse käyttää tappovaltaa biopoliittisen hallinnan toteutumiseksi. Agamben tulee siten palauttaneeksi suvereenin takaisin valta-analyysin kehykseen esittämällä, että biopolitiikka sekä lainopillinen ja institutionaalinen valta – eli suvereeni – ovat lähtökohtaisesti toisistaan erottamattomia, ja paljaan elämän tulo osaksi politiikkaa on suvereenin vallan alkuperäinen ydin (Agamben 2017, 9). Biopolitiikka on ilmiönä vähintään yhtä vanha kuin suvereeni valta, ja kuolemalle jatkuvasti alttiina oleva paljas elämä on kätkeyty perusta, joka yhdistää nämä vallan muodot (Agamben 2001, 13).

Omassa analyysissään Foucault keskittyi vallan institutionaalisiin muotoihin, eli valtaan pitkäkestoisena ja strategisena pyrkimyksenä muokata ihmisten toimintaa joillakin erityisillä tavoilla. Foucault’lle hallinnallisuus (*governmentality*) merkitseeikin valtasuhteita, joissa instituutioiden vakiinnuttamat käytännöt näyttäytyvät itsestäänselvyyksinä ja luonteeltaan persoonattomina, vaikka ne todellisuudessa suuntautuvatkin kohti tiettyjä päämääriä. (Tiisala 2014.) Hallinnallisuus noudattaa biopolitiikan kiinnostusta ihmisten, kehojen ja populaatioiden sääntelyyn, ja sitä harjoitetaan yhteisesti poliittikkatoimien, ministeriöiden, byrokraattisten ja liikkeenjohdollisten instituutioiden, lainsäädännön ja valtiosta riippumattomien toimijoiden avulla. Hallinnallisuus ei siten tiivisty vain yhteen suvereeniin toimijaan. (Butler 2004, 52.) Agambenin teorian ongelmalliseksi aukoksi osoittautuikin hänen haluttomuutensa tehdä systemaattisia esityksiä modernin yhteiskunnan suvereenista, sillä suvereenin analyysi on Agambenille ensisijaisesti filosofinen ja genealoginen projekti. Pääteoksissaan Agambenin voidaan tulkita tarkoittavan moderneilla suvereenilla juuri kansallisvaltioita sekä mahdollisesti länsimaiselle yhteiskuntarakenteelle tyypillistä oikeudellis-hallinnollisen koneiston muotoa. Agamben ei kuitenkaan nimeä yhtäkään suvereenia tai suvereenin vallan verkkoa, minkä vuoksi hänen ajatteluaan soveltavat ovat joutuneet – tai saaneet – itse määritellä omat suvereeninsa.

Saksalainen filosofi Walter Benjamin on Schmittin ohella keskeisimpiä Agambeniin vaikuttaneista ajattelijoista (Koivusalo 2001, 90). Agambenin biopoliittisessa ajattelussa benjaminilainen vaikutus ilmenee vahvinten poikkeustilan käsitteessä. Vuonna 1940, keskellä toista maailmansotaa julkaistussa esseessään Benjamin esitteli keskusteluissaan Schmittin kanssa oman poikkeustilan määritelmänsä, jonka mukaan historiallisesti alistetuille subjekteille lain ja poliittisen suojelun pätemättömyys eivät ole poikkeuksellisia asiointiloja, vaan ennemminkin jatkuva historiallinen olosuhde. Poikkeustila ja väkivalta sen osana ei rajoitu hetkelliseksi poikkeamaksi oikeudellisessa järjestyksessä, vaan on sen elimellinen osa. (Benjamin 1940.) Agam-

benille poikkeustila on olosuhde, jossa suvereeni päättää oikeudellisen järjestyksen peruuttamisesta tai lykkäämisestä, ja jolloin juridisesti määritellyt oikeudet, säännöt ja toimivallat on peruutettu laillisesti (Helén 2012, 324). Kyse ei ole kuitenkaan laittomuuden tilasta, vallankumouksesta tai tietyn poikkeus- tai sotilain käyttöönnotosta, vaan hallitsevan suvereenin tekniikasta, joka on kiinteä osa sen rakennetta (Agamben 2005, 4–6). Agambenin mukaan poikkeustila on ainut suvereenin vallan legitimaation muoto, johon suvereeni myös jatkuvasti ja kaikkialla vetoaa, ja jonka tuottamiseksi se itsekin työskentelee (2001, 13). Poikkeustilassa paljas elämä on pantu alttiiksi suvereenille, agambenilaisittain poliittis-juridiselle ja mielivaltaiselle vallalle päättää elämästä ja kuolemasta (Helén 2012, 325–326). Suvereeni päättää elämän arvosta eli siitä, mikä, millainen ja kenen elämä on arvotonta ja joutaa jäädä positiivisen, elämää suojelevan hallinnan ulottumattomiin.

Agamben käyttää esimerkkinä poikkeustilasta Guantánamo Bayn vankileiriä, joka perustettiin vuonna 2002 Yhdysvaltojen aloittaessa niin sanotun terrorismin vastaisen sodan (Agamben 2005, 3–4). Yhdysvallat rikkoi liittovaltion lainsäädännön ohella myös Geneven sopimusta (Amnesty International 2016) estäessään vankeja saamasta oikeusapua, evätessään heiltä valitusoikeuden tuomioistuimiin sekä kieltäytyessään palauttamasta vangittuja takaisin kotimaihinsa. Guantánamo Bayn vangit suljettiin oikeuden ulkopuolelle, sillä heidän mahdollisia rikoksiaan ei vangitsemisen aikana käsitelty oikeudessa, heillä ei ollut minkäänlaista juridista tai poliittista asemaa, eikä siten myöskään sotavangin oikeuksia (Butler 2004, 51; Agamben 2005, 4). Guantánamo Bayn tapaus osoitti, miten kansallisen turvallisuuden nimissä oli mahdollista vangita joukko ihmisiä juridiseen rakenteeseen, jossa laittomia toimenpiteitä perusteltiin sekä velvollisuudella estää uusia lainsäädäntöön kohdistuvia rikkomuksia sekä suvereenin velvollisuudella suojella Yhdysvaltain kansalaisia. Samalla suvereeni pyrki itse legitimoimaan omaa toimintaansa osallistumalla poikkeustilan tuottamiseen. Suvereeni valta ei kuitenkaan rajoittunut yksin poliittisesti valittujen päättäjien valtaan, sillä myös eritasoiset hallinnon virkamiehet olivat osaltaan päättämässä siitä, kenet vangitaan ja keiden pidätys määrätään toistaiseksi voimassa olevaksi (Butler 2004, 51).

Kansainväliset ihmisoikeussopimukset ja -julistukset edustavatkin Agambenille käännekohtaa, jona jumalallista alkuperää oleva historiallinen suvereeni muuttuu maalliseksi, kansalliseksi suvereeniksi. Kansainvälisissä ihmisoikeussopimuksissa syntyminen biologiseksi ihmiseksi – eli paljaaksi elämäksi – tulee automaattisesti suvereenin vallan alaiseksi, sillä alistuminen suvereenille edeltää elämän säilymistä ja suojelua kansallisvaltion sisällä. (Agamben 2001, 13, 24).

Paljas elämä on kirjattu osaksi kansallisvaltion juridispoliittista järjestystä, johon pelkkä sidokset ihminen, kuten pakolainen tai paperiton, ei ilman suvereenin tunnustusta sovi. Agamben suhtautuu skeptisesti ihmisoikeuskehykseen ratkaisuna suvereenien taipumukseen tuottaa paljaita elämiä, sillä kansainvälisen oikeuden rakenne perustuu sekä edellyttää kansallisvaltioita suvereenina toimijoina, jotka omalla toiminnallaan tekevät ihmisistä vuoroin pakolaisia, vuoroin paperittomia. Davittin (2019) mukaan kansainvälinen oikeus on osaltaan ollut mukana mahdollistamassa nykyisen kriisikehyksen välineellistämisen sekä poikkeustilan hyödyntämisen siirtolaispolitiikan kiristyksien perusteluna. Kansainvälinen oikeus on itse muuttunut inklusiivisen eksklusion instrumentiksi ja mekanismin osaksi, kun siirtolaispolitiikan mahdollistama järjestelmällistä ja fyysistä väkivaltaa perustellaan oikeuskäytänteellä (Davitti 2019, 1174). Samalla kansainvälinen oikeus menettää voimaansa kritisoida ja toimia vastoin esimerkiksi Euroopan unionin tai sen jäsenmaiden toimintaperiaatteita.

3.3 Paljas elämä ja leiri

Agambenin biopolitiikan lähtökohtana on ajatus ihmisen poliittisesta olemisesta, joka on nykyäänä erottamaton elossa olemisen tosiasia (Helén 2012, 321). Moderni suvereeni valta operoi erottamalla joidenkin ihmisten elämisen tosiasian *zoē* ihmisille ominaisesta, merkityksellisestä elämänmuodosta *biosista* (Agamben 1998, 14). Paljas elämä ei ole sama asia kuin pelkkä biologinen elämä tai elämisen tosiasia, sillä paljaan elämän suhde politiikkaan määrittyy inklusiivisen eksklusion kautta. Paljas elämä yhdistetään politiikkaan erottamalla se politiikan sekä inhimillisen lainsäädännön ja oikeudellisen järjestelmän piiristä, jolloin elämisen tosiasia muuttuu paljaaksi elämäksi (Helén 2012, 323). Elämä muuttuu paljaaksi elämäksi vasta kun elämä sisällytetään osaksi politiikan valtakamppailujen ja päätöksenteon piiriä sekä tulee alistetuksi politiikalle, vaikka sillä ei olekaan omia poliittisia oikeuksiaan. Erottaminen tapahtuu, kun oikeus lakkaa pätemästä ihmisen elämään – agambenilaisittain paljas elämä voidaan surmata eli ihmisen henki voidaan riistää tekemättä rikosta ja joka ei ole luonteeltaan uhri- tai rituaalimurha (Helén 2012, 324). Soveltaen voidaan ajatella, että paljasta elämää kohtaan voidaan tehdä rikos, josta ei kuitenkaan tarvitse rangaista ketään.

Agambenin mukaan *häntä, joka on asetettu pannaan, ei ole sysätty lain ulkopuolelle ja tehty siitä välinpitämättömäksi; laki on hylännyt hänet, siis altistanut ja saattanut uhanalaiseksi, kun elämä ja laki, ulkopuoli ja sisäpuoli tulevat erottamattomaksi* (Agamben 1998, 28). Suvereenin pannassa oleva elämä on homo sacerin elämä, ja paljaan elämän tuottaminen on suvereenin alkuperäinen tehtävä (Agamben 2017, 71). Paljas elämä tapahtuu poikkeustilassa, ja silloin

elämä on samaan aikaan lain määrittämää mutta lainsuojatonta (Helén 2012, 324). Tällöin ihmisen elämälle voi tapahtua mitä tahansa. Paljas elämä onkin niin sanotun *homo sacerin* elämää. Roomalaisessa lainsäädännössä esiintyvä homo sacer eli pyhä ihminen oli yhteisön ulkopuolinen henkilö, joka oli suljettu myös maallisen oikeuden sekä jumalallisen järjestyksen ulkopuolelle. Homo sacer voitiin tappaa mutta häntä ei sopinut uhrata, sillä hän kuului statuksensa vuoksi jo valmiiksi jumalille, eikä jumalille sopinut uhrata sellaista mikä kuului heille jo valmiiksi. (Agamben 1998, 56.) Kuka tahansa muu saattoi kuitenkin tappaa homo sacerin syyllistymättä murhaan, sillä hän ei kuulunut oikeudellisen järjestyksen piiriin. (Agamben 2017, 61). Tällöin homo sacerista tuli lainsuojaton ja siksi altis sanktioimattomalle väkivallalle (Agamben 2017, 70). Pannan käsite yhdistääkin suvereenin ja homo sacerin symmetriset hahmot, joista kumpaakaan ei voi olla ilman toista. Suvereenille kaikki ovat *homines sacri*, kun homo sacerille kaikki ovat suvereenia (Agamben 1998, 84).

Agambenille homo sacer ei ole vain historiallinen kuriositeetti, vaan esimerkki systemaattisesti ilmenevästä hahmosta, joka antaa suvereenin vallan toiminnalle muodon. Agambenin keskeinen historiallinen kiinnepiste onkin juutalaisväestön joukkotuhonta ja natsien toisen maailmansodan aikaiset keskitysleirit (Agamben 1998, 13). Agamben teesi on, ettei holokausti ollut hullu ja valtava joukkotuho, vaan juutalaisten systemaattinen sulkeminen oikeudettomaan tilaan, jossa heille saattoi tehdä mitä tahansa – *leiri on vain paikka, jossa toteutui täydellisin conditio inhumana, mitä maa on koskaan päällään kantanut*. Hän kuitenkin kritisoi yrityksiä määrittellä keskitysleirien tapahtumia niistä itsestään käsin, sillä Agambenista leiriä on mahdoton selittää tarkastelematta oikeudellista ja poliittista rakennetta, joka teki leirin tapahtumat mahdollisiksi. Homo sacerin tavoin leiri ei ole vain historiallinen tapahtuma tai menneisyyden ainutkertainen poikkeus, vaan perustava yhteiskunnan, oikeuden ja suvereenin vallan järjestys – eli *nomos* – sille poliittiselle tilalle, jossa elämme edelleen (Agamben 1998, 19). Siksi leiri on potentiaalisti ja todennäköisesti uusiutuva, kun poikkeustilalle ja tavanomaisesta oikeudesta erillisille poikkeuslaeille löydetään uusia perusteita. (Agamben 2001, 35–36)

Leiri on poikkeustilan säännönmukaistumisesta avautuva tila, ja on paradoksaalinen palanen aluetta: se sijoittuu normaalin oikeudellisen ja lainsäädännöllisen tilan ulkopuolelle, mutta ei kuitenkaan ole siitä täysin irrallinen, sillä leiri pyrkii tekemään poikkeuksesta pysyvää (Agamben 2001, 38). Leirillä paljas elämä toteutuu täysimääräisesti, sillä sen asukkaat on riisuttu kaikesta poliittisesta statuksesta ja häntä turvaavista oikeuksista. Siksi Agambenille leiri edustaa myös täydellistä biopoliittista tilaa, jossa biologinen elämä on läsnä ilman välittäjiä. Kun paljas

elämä on täydellisesti suljettu poliittisten ja lainsäädännöllisten oikeuksien ulkopuolelle, mikään ei vaikuta heitä kohtaan enää rikokselta. (Agamben 2001, 39–40.)

4 Paperittomuus ilmiönä ja politiikkana

Tässä luvussa esittelen tarkemmin paperittomuuden taustaa ja ilmiön suhdetta Agambenin biopolitiikan teoriaan. Paperittomuus ei tapahdu yhteiskunnallisessa tyhjiössä. Ilmiöön vaikuttavat muun muassa maailmanpolitiikan tapahtumat ja voimasuhteet, siirtolaisten lähtömaiden tilanne, vastaanottavien maiden yhteiskuntapoliittinen konteksti, Euroopan unionin asettama lainsäädännöllinen kehys sekä globaali talousjärjestelmä, jossa vauraiden länsimaiden väestö hyötyy yhä enemmän ulkomailta tulevan, matalasti palkatun, joustavan ja korvattavan työvoimareservin tuottamista tavaroista ja palveluista (De Genova 2002; 2016). Tätä taustaa vasten pyrin tarkastelemaan paperittomuutta rakenteellisena ja poliittisesti tuotettuna ilmiönä. Paperittomien rajaamista terveystalouden ulkopuolelle perustellaan usein vetoamalla laittomaan oleskeluun, sekä joissain tapauksissa paperittomien *laittomuuteen* ihmisinä. Tarkastelen siksi myös aiemmassa tutkimuskirjallisuudessa esitettyä laittomuuden kritiikkiä.

4.1 Paperiton homo sacer

Paperittomuus ei ole uusi yhteiskunnallinen ilmiö – ihmiset ovat liikkuneet laittomasti yli valtioiden rajojen koko modernin kansallisvaltiojärjestelmän olemassaolon ajan (Düvell 2004). Luvattomat rajanylitykset ovat yleistyneet huomattavasti viimeisten vuosikymmenien aikana, ja *laitonta* siirtolaisuutta on alettu käsitellä rajapoliittisissa strategioissa, politiikassa ja yleisessä julkisessa keskustelussa lähtökohtaisesti ongelmana (De Genova 2002, 419; Khosravi 2010, 95). Vuoden 2015 kesän aikana Eurooppaan saapui meriteitse yli miljoona turvapaikanhakijaa, mikä kehystettiin uhkana yhteiskuntarauhalle sekä kansalliselle turvallisuudelle ja identiteetille (Almustafa 2022, 1065). Niin sanotun siirtolaisuuden pitkän kesän (Minca & Collin 2021, 2) yhteydessä samanaikaiset lainsäädännön kiristykset, hallinnolliset muutokset, turvapaikanhakijoiden suuri määrä sekä kielteiset turvapaikkapäätökset tuottivat tilanteen, jossa laittomasti EU-alueella oleskelevien ihmisten määrä kasvoi, eikä heidän poistamisensa maasta onnistunut. Alettiin puhua *uuspaperittomista* sellaisten henkilöiden kohdalla, joita ei kyetty poistamaan maasta kielteisestä turvapaikkapäätöksestä huolimatta, ja jotka eivät olleet oikeutettuja tilapäiseen oleskelulupaun tai vastaanottopalveluihin (Leppäkorpi & Koivisto 2024, 10). Ahosen ja Kalliuksen (2019) mukaan paperittomuuden yleistymisen tunnistaminen ei kuitenkaan johtanut paperittomuuden ennaltaehkäisyyn tähtääviin toimenpiteisiin tai ilmiön juurisyiden kartoittamiseen. EU ja jäsenmaat päätyivät sen sijaan kaventamaan paperittomien oikeuksia. (2019, 89.)

Paperittomuutta ilmenee vauraissa läntisissä yhteiskunnissa niiden poliittisesta kulttuurista tai kansallisen maahanmuuttopolitiikan erityispiirteistä huolimatta (De Genova 2002, 419). Paperittomuus kuitenkin rakentuu ja organisoituu kussakin yhteiskunnassa vallitsevan oikeudellisen ja yhteiskuntapoliittisen kontekstin mukaiseksi (Sigona & van Liempt 2025, 9; Khosravi 2010, 96). Cvajner ja Sciortino (2010) ovat esittäneet paperittomuuden johtuvan limittäisten yhteiskunnan järjestelmien, kuten lainsäädännön, talouden ja politiikan yhteensopimattomuudesta, jonka seurauksena eriarvoisuus lisääntyy. Paperitonta siirtolaisuutta on pidetty ongelmana kaikille EU:n jäsenmaille. Se koskettaa silti erityisesti niitä eteläisen Euroopan maita, joiden työmarkkinat ovat löyhästi säädellyt, ja jotka ovat maantieteellisesti lähimpänä siirtolaisten lähtömaita. (Jørgensen & Meret 2012, 289, 291.) Etelä-Euroopassa työntekijöitä tarvitaan matalapalkkaisilla aloilla, jolloin työmarkkinoiden vetovoima yhdessä ulkomaalaislainsäädännön kiristysten kanssa on johtanut paperittoman työvoiman lisääntymiseen. (Sigona & van Liempt 2025, 9.) Pohjoismaissa paperittomaksi joutuu pääsääntöisesti maahan turvapaikanhakijoina saapuneita ihmisiä, jotka kielteisen turvapaikkapäätöksen saatuaan ovat jääneet maahan. Pohjoismaalainen paperittomuus ei kuitenkaan etnografisen tutkimuksen perusteella eroa merkittävästi keskieuropalaisista kuvauksista (Leppäkorpi & Koivisto 2024, 11).

Paperittomien juridinen asema on usein dynaaminen. Paperittomaksi – tai laillisesti maassa oleskelevaksi – voidaan päätyä maantieteellisesti, oikeushallinnollisesti tai demografisesti (Kraler & Reichel 2011). Samasta henkilöstä voi tulla paperiton esimerkiksi tämän vaihtaessa sijaintiaan valtiosta toiseen tai jopa saman valtion alueella, kun viranomaiset tekevät hänen oleskeluoikeuttaan koskevan päätöksen (Jauhiainen & Tedeschi 2021b, 213). Paperiton on voinut saapua maahan laillisesti mutta oleskella siellä laittomasti, olla saapunut ja oleskella laittomasti mutta työskennellä laillisesti tai vaihtoehtoisesti oleskella laillisesti mutta työskennellä laittomasti. Paperittoman oleskeluoikeus voi muuttua useita kertoja, vaikka häntä koskeva lainsäädäntö ei muuttuisi. (Kubal 2013, 560.) Kolmannen maan kansalaisten eurooppalaisiin oleskelulupiin kohdistuvat tiukennukset havainnollistavat, miten laillisesti maassa oleskeleva voi joutua paperittomaksi omasta toiminnasta riippumatta (Benson & Sigona 2024). Esimerkiksi Kubal (2013) on hyödyntänyt puolilaillisuuden (*semi-legality*) käsitettä kuvatakseen siirtolais-tilanteita ja -prosesseja, jotka eivät mahdu yksiselitteisesti ja usein itsestään selvänä pidettyyn laillinen-laiton-jaotteluun. Kubalin (2013, 567) mukaan laillisuus-laittomuus-binäärin soveltaminen mielekkäällä tavalla edellyttää kuitenkin sitä, että maahanmuuttoon ja oleskelulupiin liittyvät prosessit ovat reiluja, päätökset ovat avoimia ja aukottomasti perusteltavissa sekä säännöt

ovat tiedossa etukäteen. Agambenille tällainen järjestelmä on perustavanlaatuisesti vieras. Oikeudettomuus ei ole vain oikeuden ulkopuolelle jäämistä, sillä oikeudesta itsestään tulee homo sacerille uhka, jolle homo sacer on paljas.

Kriittinen muuttoliiketutkimus onkin korostanut paperittomuuden olevan status, jota aktiivisesti tuotetaan lainsäädännön ja byrokratian käytännöissä, sekä niiden päivittäisessä toimeenpanossa (Sigona & van Liempt 2025, 6). Oikeudellisena statuksena laittomuus on De Genovan (2002) mukaan kansalaisuuden kaltainen, sillä laittomuus edellyttää yhtäläillä sosiaalista suhdetta valtioon. Paperittomien tekeminen laittomiksi sulkemalla heidät oikeuden ulkopuolelle on tarkoituksellista toimintaa, jolla pyritään siirtolaisuuden hallinnoimiseen. Ahosen ja Kalliuksen (2019, 98) mukaan puhetta laittomuudesta käytetään myös pelon lietsomiseksi luomalla mielikuvia maahanmuuton ja rikollisuuden välisistä yhteyksistä. Tällöin myös erilaisten pakkokeinojen, kuten säilöönoton tai pakkopalautusten oikeuttaminen helpottuu. Laittomuuden tuotantoon osallistuvat institutionaaliset toimijat, kuten poliisi ja maahanmuutosta vastaavat viranomaiset, sekä koulutuksen, terveyden ja asumisen parissa työskentelevät yksityiset ja julkiset toimijat, jotka tavalla tai toisella käsittelevät tai tarvitsevat lupia ja dokumentteja, joita paperittomalla ei ole antaa (Khosravi 2010, 96).

Paperittomuus ei kuitenkaan typisty yksinomaan oikeudellisiin määritelmiin. Maahan saapumisen ja siellä oleskelun syyt ovat moninaisia, ja paperittomat muodostavatkin heterogeenisen kategorian. Khosravi (2010, 98) on jakanut paperittomat kolmeen yleisimpään ryhmään, jotka ovat *viisumin tai oleskeluluvan päätyttyä maahan jääneet, kielteisen turvapaikkapäätöksen saaneet* ja *karkotusuhan alla elävät* sekä sellaiset paperittomat, joiden *rajanylitys ja oleskelu maassa on tapahtunut kokonaan viranomaisten tietämättä*. Leppäkorpi on puolestaan määritellyt paperittomuuden kokemukseksi, jota luonnehtii viranomaisilta piiloutuminen ilman tarkoitusta poistua maasta lyhyellä aikavälillä (2011, 22). Lisäksi paperittomuutta leimaavat arjen epävarmuus, alisteinen työmarkkina-asema, moninaiset ja kertautuvat hyvinvoinnin ja terveyden riskit (Ahonen & Kallius 2019, 90), prekaari oleskelu- ja työllisyystilanne sekä vahva turvautuminen sosiaalisiin verkostoihin. Epävarmuuden ohella paperittomuuteen kuuluu myös ajallinen ulottuvuus, kun turvapaikkapäätösten tai valitusten ratkaisujen odottaminen haastaa asettumista ja vakiintuneen elämän rakentamista (Tedeschi 2020, 44). Kubalin (2013, 562) mukaan oleskelun laittomuus ei kuitenkaan aina vaikuta päivittäiseen elämään, eikä lain rikkomisen silloin määrittele paperittoman ihmisen kokemusta itsestään. Ulkoapäin paperittomaan

kohdistuva ”laittomaksi” määrittely voi myös rajata paperittoman toimijuutta elämän muilla osa-alueilla (Kubal 2013, 564).

Paperittomuus kytkeytyy taloudellisen hyvinvoinnin, demokratian ja elämisen perusehtojen epätasaiseen jakautumiseen maailmalla. Kansalaisuudeton ja laittomasti oleskeleva ei sovi kansallisvaltion ideaan – eli siihen, kuka on osa yhteisöä ja kuka ei (Ahonen & Kallius 2019, 92). Suvereeneilla valtioilla on oikeus rajata sen alueella oleskelua sekä tarvittaessa käyttää voimakeinoja paperittomien poistamiseksi alueelta (Jauhiainen & Tedeschi 2021b, 213). Vaikka kansainvälinen oikeus tunnustaa oikeuden hakea turvapaikkaa, on kansallisvaltioilla kuitenkin aina oikeus päättää kansainvälisen suojelun tarpeesta. Ne voivat myös säädellä toisten maiden kansalaisten maahantuloa ja oleskelua, sekä tietyssä määrin paperittoman nauttimien oikeuksien tasoa (Könönen 2022, 135). Pakolaiskriisin jälkeisenä aikana maahanmuuttolainsäädännön yleistrendi on ollut määritellä siirtolaisten laittoman oleskelun raamit tavalla, joka olettaa tässä hetkessä laillisesti maassa oleskelevien olevan potentiaalisesti laittomia, tulevia lain rikkojia (Kubal 2013, 560). Tämän seurauksena ulkomaalaisesta on tullut aina lähtökohtaisesti karkotettava subjekti (De Genova 2002). Paperittomat ovat siten eräänlaisia objekteja kosmopoliitteja (Bodström, Haavisto & Laaksonen 2022, 37), poliitikkojen ulossulkemia maailmankansalaisia, joilla ei kansalaisuuden puutteensa vuoksi ole virallista poliittista asemaa.

Paperittomuudessa eläville rakentuu erilaisia siteitä maahan, jossa he oleskelevat. Paperiton on voinut suorittaa tutkintonsa maassa, hän voi osata maan kansalliskieltä ja hänellä voi olla työpaikka tai perhe. Paperittomille turvallisuuden ja *tavallisen elämän* tavoittelu on usein arjen ja tulevaisuuden suunnittelun keskiössä. Tavallisuus voi tarkoittaa esimerkiksi toivetta oleskelun laillistamisesta. Jos tämä ei ole mahdollista, voi tavoite olla myös *normaalin elämän rakentaminen epänormaalien sisälle*, sekä oman toimijuuden vahvistaminen. (Leppäkorpi & Koivisto 2024, 12.) Paperittomien kategoria on heterogeeninen ja epätyypillinen oleskelu voi näyttäytyä hyvin moninaisina elämäntilanteina. Osa paperittomista kokee elävänsä hyvin normaalia elämää, johon kuuluu asunto, palkallinen työpaikka ja kokemus siitä, että tulevaisuus sisältää myös positiivisia mahdollisuuksia. Osa paperittomista elää kuitenkin äärimmäisissä olosuhteissa. ”Normaaliuden” kokemuksista huolimatta paperittomat elävät irrallisena muusta yhteiskunnasta ja vailla formaaleja oikeuksia (Kvamme & Ytrehus 2015, 9), ja paperittomuuden pitkityessä ihmisen toimintamahdollisuudet ovat hyvin rajalliset. (Katisko, Annala, Kalm-Akubardia, Kynsilehto, Marucco & Pehkonen-Elmi 2023, 20). Laittomuudessa eläminen, karkottamisen uhka ja jatkuva viranomaisten pelko ajavat paperittomat yhteiskunnan ulkokehälle, muusta

yhteiskunnasta erillisiksi. Paperittoman elämään kuuluvat päivittäiset toimet, kuten työssäkäynti, perhe-elämä, harrastaminen, sairastaminen ja lisääntyminen eivät poikkea kansalaisten arkisista toimista. Toisaalta kriminalisoitu olemassaolo valtion sisällä luo foucault’laisittain ymmärrettynä ympärilleen laittomia käytäntöjä (Foucault 1995, 280), jolloin elämisen perusehdot tulevat samalla kriminalisoiduiksi.

4.2 Paperittomuuden tuotannon tekniikat

Laittomuus ei siten ole yhdenmukainen ja koettu todellisuus, vaan yhteiskunnallisesti tuotettu positio, jonka rajoissa paperittomat suuntaavat toimintaansa sekä jäsentävät elämänsä edellytyksiä. Laittomuuden tuotannon ohella tutkimuskirjallisuudessa viitataan usein paperittomuuden tuotantoon, eli paperittomuusilmiön rakenteistumiseen ja yhteyteen laajempaan turvapaikka-, maahanmuutto- ja rajapoliittiseen kontekstiin (Ahonen & Kallius 2019, 89). Kansainvälisessä tutkimuksessa paperittomuuden vakiintuminen ja tuotanto on yhdistetty turvapaikkaprosesseihin (Czaika & Hobolth 2016) sekä politiikkaan yleensä, joiden tarkoituksena on rajata laillisen liikkumisen ja oleskelun mahdollisuuksia (Khosravi 2010, 95). Siirtolaisuuden hallinnolliset kategoriat ja erityisesti oleskelulupajärjestelmä ovat välineitä, joilla tuotetaan erottelevaa ja hierarkisoivaa sisällyttämistä oikeuksien piiriin. Näin tapahtuu erityisesti määriteltäessä siirtolaisen mahdollisuuksia jäädä maahan, jossa hän oleskelee. Eri taustaisten siirtolaisten kategorisointi *toivotuiksi maahanmuuttajiksi* ja toisaalta *torjuttavaksi ilmiöksi* palvelee pyrkimyksiä hallita siirtolaisuutta poliittisesti ja oikeudellisesti. Kategoriat myös legitimoivat tiettyjä politiikkatoimia, samalla asettaen toiset toimenpidevaihtoehdot kyseenalaisiksi (Sigona & van Liempt 2025, 6). Paperittomat asettuvat tämän hallinnollisen hierarkian pohjalle (Könönen 2015, 38, 40), mutta heidän on myös tulkittu jäävän osin koko siirtolaisuushierarkian ulkopuolelle, sillä lainsäädäntö ei tunnista heidän perusteluitaan oleskeluluvan myöntämiselle (Ahonen & Kallius 2019, 92).

Julkisessa keskustelussa turvapaikkaprosessiin suhtaudutaan lähtökohtaisesti ongelmattomana, neutraalina viranomaisprosessina. Turvapaikkapäätöksistä vastaavien viranomaisten toimintaa on kuitenkin kritisoitu niin suomalaisessa kuin kansainvälisessäkin tutkimuksessa (esim. Skrifvars, Sui, Antfolk, Veldhuizen & Korkman 2024; Bailey, Given-Wilson & Memon 2025). Turvapaikkapäätökset perustuvat sopimukseen pakolaisten oikeudellisesta asemasta eli Geneven pakolaissopimukseen (1951). Siinä määriteltävän palautuskiellon mukaan pakolaista ei saa karkottaa tai palauttaa alueelle, jossa hänen henkeään tai vapauttaan uhataan rodun, uskonnon, kansalaisuuden tai tiettyyn yhteiskunnalliseen ryhmään kuulumisen tai poliittisen mielipiteen

perusteella (YK 1951, art. 33). Näiden raamien ohella pakolaisen lähtömaan tilannetta arvioidaan virastokohtaisesti tuotetun *maatiedon* (country-of-origin information) perusteella. Maatieto käsittää tietoa pakolaisten lähtömaiden yhteiskunnallisista olosuhteista, ihmisoikeus- ja turvallisuustilanteesta, lainsäädännöstä, maantieteestä ja arkielämän asioista (Migri, ei pvm.). Turvapaikkapuhuttelussa pakolaisen ”subjektiivista” kuvausta lähtömaansa tilanteesta verratetaan viraston ”objektiiviseen” tietoon (Wickström & Johansson 2013, 93). Keskeinen maatiedon arvioinnin ongelma liittyy tiedon valikoivaan ja ristiriitaiseen käyttöön eri hakijoiden kohdalla, vaikka olosuhteet lähtömaassa eivät olisi merkittävästi muuttuneet (ks. [lähde](#)).

Maatiedon tuotannossa lainataan yhteiskuntatieteellisistä menetelmistä, vaikka maatiedon tarkoituksena ei ole tarjota objektiivista tieteellistä tietoa, vaan informaatiota turvapaikkapäätöksen tekemisen tueksi. Empiiristen faktojen sijaan maatieto pyrkii vastaamaan vallitsevan maahanmuuttopoliittisen diskurssin asettamiin odotuksiin. (van der Kist, Dijstelbloem & de Goede 2019, 80.) Esimerkiksi vuonna 2016 Migri kiristi turvallisuusarvioita niiden maiden osalta, joista Suomeen saapui eniten turvapaikanhakijoita, ja vuodesta 2015 vuoteen 2017 kansainvälisen suojelun myöntökriteereitä kiristettiin irakilaisien osalta, vaikka lainsäädäntö itsessään ei muuttunut (Pirkkalainen, Lyytinen & Pellander 2022, 14). Vastaavasti vuonna 2014 Tanskan hallitus peruutti tekemänsä päätöksen lopettaa eritrealaisten pakolaisten turvapaikkahakemusten käsittely, kun maahanmuuttoviranomaisen maatieto osoittautui vääristyneeksi ja paikkansapitämättömäksi (van der Kist ym. 2019, 68–69). Bodströmiä (2022, 182) lainaten turvapaikkapäätökset eivät ole vain mustetta paperilla, vaan ne syntyvät ja muodostuvat aina yhteydessä yhteiskunnalliseen, poliittiseen ja institutionaaliseen ympäristöönsä. Davittille (2019) vuoden 2015 jälkeinen aika näyttäytyykin pitkittyneenä ja normalisoituneena kriisinä. Kriisinarraatiivi on mahdollistanut humanitäärisillä syillä perustellun tiukemman siirtolaispolitiikan, jonka tavoitteena on ollut estää siirtolaisia pääsemästä EU-alueelle sekä siirtolaisten palauttamisen tehostaminen. Hädän ja humanitaarisen auttamisen kieli on mahdollistanut suverenille vallalle ominaisen mekanismin asettaa ihminen pannaan, kuitenkin samalla vedoten omiin tavoitteisiinsa suojella elämää.

Maatietoon perustuvan uskottavuuden arvioinnin lisäksi turvapaikkapäätökseen vaikuttavat pakolaisen *sisäinen* ja *sosiaalisen uskottavuus* (Bodström 2022, 183). Useissa Euroopan maissa ulkomaalaislainsäädännön ohjaama turvapaikkaprosessi edellyttää turvapaikanhakijalta selkeää, rationaalista ja lineaarisesti jäsenneltyä käsitystä ja suullista kertomusta muuton syistä

sekä omasta tulevaisuudesta maassa, jonne oleskelulupaa haetaan. Turvapaikanhakijan on osattava kertoa tapahtumien kulusta kronologisesti, paikantaa syylliset ja uhrit sekä muistaa paikalla olleiden ihmisten nimiä. (Bodström 2020, 627; Wikström & Johansson 2013, 94.) Sosiaalisen uskottavuuden osalta arvioidaan hakijan lähtömaan kulttuurin ja yhteiskunnallisten rakenteiden, kuten sukupuolen, luokka-aseman tai poliittisen vallan vaikutusta turvapaikanhakijan asemaan (Bodström 2022, 192). Sosiaalisen uskottavuuden arviointi edellyttää paikallisen kulttuurin nyanssien tuntemista, ja arvioinnissa väärinymmärrykset sekä arvioijan oman maan kulttuurisen kontekstin vaikutus voivat johtaa tulkintaan, ettei turvapaikanhakijan pelolle olisi riittäviä perusteita (Bodström 2022, 192). Turvapaikanhakijan kyky tuottaa vaaditut kriteerit täyttävä kuvaus lähtömaan tapahtumista on kaikkien mainittujen ulottuuksien kohdalla perusteltu syy evätä hakemus. (Tedeschi 2020, 47).

Turvapaikkaprosessi havainnollistaa tapaa, jolla suvereenin valta biologisen elämän hallintaan voidaan ymmärtää pirstaloituneen ja hajautuneen nykyisten kansallisvaltioiden puitteissa (Dean 2002). Suvereeni ei ole agambenilaisittain ymmärrettynä enää vain yksi kansallisvaltio, vaikka kansallisvaltiolla olisikin ensisijainen valta päättää poikkeustilasta. Paljaan elämän asettaminen pannaan on monitahoisempi prosessi, jonka toteutuminen edellyttää poikkeustilan logiikan hyväksymistä alempana vallan ja hallinnan hierarkioissa. Turvapaikkaprosessin osana on kyettävä tunnistamaan, että ulkoisesti samankaltaisen prosessin tavoite voi olla joko suojella mahdollisimman monia hädänalaisia ihmisiä, tai vaihtoehtoisesti pyrkiä minimoimaan myönteisen turvapaikkapäätöksen saavien pakolaisten määrä. Maatieto on lopulta vain yksi osa-alue, jolla asiantuntijatiedolla hallinnointi linkittyy demokratisoituneeseen suvereeniin. Suvereenit kansallisvaltiot hyödyntävät erilaisia biopoliittisia rajoja ja rajanvetoja. EU-tasolla turvapaikkapäätösten käsittely on ulkoistettu esimerkiksi hyödyntämällä niin sanottua push back -menettelyä tai vaihtoehtoisesti sijoittamalla siirtolaisia EU-alueen ulkopuolisiin säilytyskeskuksiin. Fyysisen infrastruktuurin ohella suvereenit rakentavat aineetonta oikeudellista infrastruktuuria, jonka tarkoituksena on etsiä ohituskaistoja kansainvälisen oikeuden asettamille ihmisoikeusvelvoitteille (Davitti 2019, 1176). Näiden infrastruktuurien rakentaminen ja käyttöönotto edellyttävät perustelukseen poikkeustilaa, jotta kansainvälistä oikeutta haastavat menettelyt voidaan legitimoita välttämättömäksi toisten laillisten oikeuksien turvaamiseksi – jotta oikeuksien rikkomisesta tulisi oikeudellisesti hyväksyttävää.

5 Biopoliittinen hallinta terveydenhuollossa

Tässä luvussa tarkastelen julkisen terveydenhuollon ja paperittoman siirtolaisuuden hallintaan tähtäävien politiikkatoimien välistä biopoliittista yhteyttä. Oikeus terveyteen on kirjattu keskeisiin kansainvälisen oikeuden ihmisoikeusinstrumentteihin, ja se on luonteeltaan progressiivinen oikeus, joka valtioiden on pyrittävä takaamaan resurssiensa puitteissa. Euroopan ihmisoikeus-sopimuksen (1950) toisen artiklan ensimmäinen kohta asettaa valtioille positiivisen velvoitteen ryhtyä asianmukaisiin toimenpiteisiin suojellakseen lainkäyttövaltaansa kuuluvien ihmisten henkeä. Viranomaisten toimet ja laiminlyönnit terveydenhuoltoa koskevien politiikkatoimien alueella voivat johtaa vastuuseen saman artiklan nojalla. Tällöin on harkittava asettaako viranomaisen yksilön hengen alttiiksi riskille tai vaaraan kieltäytymällä tarjoamasta terveydenhuoltoa, joka on muuten yleisesti väestön saatavilla (Haddeland 2019, 333). Toisaalta Euroopan ihmisoikeustuomioistuimien on esittänyt, että kansallisvaltioilla voi olla perusteltuja syitä olla tarjoamatta julkisia palveluita maassa laittomasti oleskeleville ihmisille, jotka eivät itse kontribuoi palveluiden tuottamiseen yhteiskunnan täysimääräisinä jäseninä (Haddeland 2019, 331).

Vastaavasti vuoden 1966 taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus (TSS-sopimus) viittaa selkeämmin terveyteen oikeutena. TSS-sopimuksen artikla 12 vahvistaa jokaisen oikeuden nauttia korkeimmasta saavutettavissa olevasta fyysisen ja psyykkisen terveyden tasosta. Ilmaisun *jokainen* perusteella voidaan olettaa, että oikeus koskee kaikkia valtion lainkäyttövallan piirissä olevia henkilöitä riippumatta siitä, onko heillä laillista oikeutta oleskella maassa. TSS-sopimuksen toisessa artiklassa määrätään, että jokaisen jäsenvaltion tulee *ryhtyä toimenpiteisiin – – käytettävissään olevien voimavarojen mukaan mahdollisimman täysimääräisesti saavuttaakseen asteittain oikeuksien täysimääräisen toteutumisen – – kaikin asianmukaisin keinoin, erityisesti lainsäädännöllisin toimenpitein*. YK:n taloudellisten, sosiaalisten ja sivistyksellisten oikeuksien komitea (CESCR) on todennut, että valtion tulee hyödyntää käytettävissä olevia voimavaroja mahdollisimman täysimääräisesti, jotta oikeus terveyteen turvattaisiin. Kaikilla valtioilla on yhteinen velvoite tarjota vähintään välttämättömät perusterveydenhuollon palvelut.

Paperittomille tarjottaviin julkisen terveydenhuollon palveluihin liittyy huomattavia ongelmia useissa eurooppalaisissa hyvinvointivaltioissa. Samaan aikaan paperittomien hyvinvointiin vaikuttavat moninaiset kasautuneet terveydelliset haavoittuvuudet ja eriarvoisuuden muodot. Tar-

koituksenani ei ole esittää yksityiskohtaisia havaintoja eri valtioiden terveydenhuoltojärjestelmien tarjoamista palveluista tai paperittomien kohtaamista maakohtaisista mikrotason haasteista. Sen sijaan pyrin jäsentämään aiemman tutkimuskirjallisuuden perusteella suvereenien tapaa hallinnoida paperittomuutta terveydenhuollon ja sosiaalisten oikeuksien avulla. Pyrin havainnollistamaan suvereenin vallan tapoja toimia terveydenhuollossa, sekä miten paljas elämä aktualisoituu terveyden ja sairauden näkökulmasta.

5.1 Terveyden rakenteellinen haavoittuvuus

Terveyden eriarvoisuus on seurausta terveyttä määrittävien tekijöiden eriarvoisesta jakautumisesta sosiaalisten ja taloudellisten taustamuuttujien perusteella. Terveyden eriarvoisuus vaikuttaa epäedullisesti niihin ihmisiin, joiden sosioekonominen asema yhteiskunnassa on jo valmiiksi heikko. (Pauly, Revai, Marcellus, Martin, Easton & MacDonald 2021, 1.) Yhteiskuntapolitiikan näkökulmasta erityisen huolestuttavaa on sosioekonomisen aseman vaikutus hoitamattomien terveysongelmien kasautumiseen tietyille väestöryhmille. Julkisen terveydenhuollon keskeinen tehtävä on edistää kansanterveyttä sekä samalla vähentää terveydellisen eriarvoisuuden määrää. Vaikka terveyden eriarvoisuuden vähentämistä tavoittelevat niin kansalliset kuin useat kansainvälisetkin toimijat, ei näiden pyrkimysten konkretisoituminen kansallisissa terveydenhuoltojärjestelmissä ole kuitenkaan yksiselitteistä, sillä terveydenhuoltoon kohdistuu risteäviä poliittisia sekä taloudellisia intressejä (Pauly ym. 2021, 2).

Arkikielisten merkitystensä ohella *haavoittuvuus* on yleistynyt modernin etiikantutkimuksen käsitteenä. Haavoittuvuudella tarkoitetaan ihmisen haavoittumisen potentiaalia sekä alttiutta vahingolle ja siten myös kuolemalle. Ontologisen, ihmisiä kollektiivisesti yhdistävän haavoittuvuuden ohella viitataan myös *sosiaaliseen haavoittuvuuteen*, jolla tarkoitetaan vaikeiden elämäntilanteiden ja resurssien puutteen suhdetta yhteiskunnalliseen kontekstiin sekä demografiisiin ja sosioekonomisiin taustatekijöihin. (Fernández & Rueda 2021, 217–2019.) Laittoman maassa oleskelun lisäksi paperittomien siirtolaisten haavoittuvuuteen vaikuttavat muun muassa sukupuoli, työmarkkina-asema, rodullistaminen sekä siirtolaispolitiikan kokonaisuus (Ramírez 2025, 2). Näistä tekijöistä suurin osa vaikuttaa usein vähintäänkin epäsuorasti ihmisen heikompaan terveyteen ja siten sosiaalisen haavoittuvuuden tasoon. Paperittomien terveyteen vaikuttavat eniten heikot elinolosuhteet (Kvamme & Ytrehus 2015, 6; Haddeland 2019, 330).

Paperittomuuden hallintaa ja haavoittuvuuden rakenteistumista voidaan tarkastella paperittomille tarjottavien julkisten palveluiden kautta. Esimerkkejä biopoliittisesta kontrollista ovat

Ahosen ja Kalliuksen (2019, 89–90) mukaan esimerkiksi paperittomille suunnattujen palveluiden järjestäminen ja näiden linkittäminen viranomaisten paperittomia kriminalisoiviin prosesseihin. Viranomaisten pelko johtaa tilanteeseen, jossa paperittomat välttävät julkisten terveyspalveluiden käyttöä myös hätätapauksissa. Useissa Euroopan maissa paperittomat ovat oikeutettuja ainoastaan kiireelliseen hoitoon, ja joissain maissa paperittomille ei ole tarjolla lainkaan julkisia terveyspalveluita (Kvamme & Ytrehus 2015, 2). Vaikka terveyspalveluita olisi nimellisesti tarjolla, paperittomat kohtaavat monenlaisia haasteita yrittäessään saada hoitoa. Paperittomat jättävät usein hoitamatta sellaisiakin sairauksia tai vaivoja, joiden hoitaminen olisi helppoa ja kustannustehokasta. Terveyspalveluihin pääsyä rajoittavat muun muassa viranomaisten pelko sekä huoli siitä, että terveydenhuollon ammattilaiset ilmoittavat laittomasti maassa oleskelevasta henkilöstä poliisille (Kvamme & Ytrehus 2015, 8; Khosravi 2010, 105–106.). Terveyspalveluiden ammattilaisten asettama kynnys hoidon kiireellisyyden määrittelylle voi olla hyvin korkea, erityisesti pitkäaikaissairauksien tapauksessa (Haddelande 2019, 346). Tällöin inhimillisen kärsimyksen ohella terveydenhuollon kustannukset kasvavat, kun sairauksia ei päästä hoitamaan ennen sairauden pahenemista.

Terveydenhuollossa ilmenevä haavoittuvuus ei ole erillistä biopoliittisesta hallinnasta tai agambenilaisesta suvereenista vallasta. Haavoittuvuuden ja elämälle haitallisen biopolitiikan kytköstä havainnollistaakseen Ramírez (2025) on käyttänyt *bioprekaarin* (bioprecariousness) käsitettä, jolla hän kuvaa terveydenhuollon hoivavajeesta, hoitamattomuudesta ja palveluiden saatavuuden rajoittamisesta syntyviä seurauksia. Bioprekaarius on moraalinen ongelma, mutta myös rakenteellista väkivaltaa, sillä sosiaalisesti haavoittuvaisen ihmisen elämä on riippuvainen toisten ihmisten suojelusta hänen ollessaan kyvytön itse hoivaamaan itseään. (Ramírez 2025, 4). Bioprekaarin käsite tulee siten kuvanneeksi agambenilaisen biopolitiikan ytimellistä dynamiikkaa, jossa suvereeni käyttää tuhoisaa biovaltaa kieltäessään elämän kannalta keskeiset tarpeet. Sosiaalisen haavoittuvuuden yhdistäminen paljaan elämän käsitteeseen tekee näkyväksi Agambenille keskeisen ajatuksen jokaisesta ihmisestä potentiaalisesti paljaana elämänä, sillä suvereenin valta on läsnä aina ja kaikkialla. Yhteiskuntapoliittisesta näkökulmasta sosiaaliset tekijät ja hyvinvoinnin stratifikaatio vaikuttavat siihen, mitkä ryhmät ovat todennäköisemmin alttiita oikeudellis-poliittiselle osattomuudelle.

Terveydenhuollon ammattilaisten kokemuksia tutkineiden Paulyn ja muiden (2021) mukaan julkisessa terveydenhuollossa työskentelevät kohtaavat työssään monenlaisia eettisiä pulmia,

jotka heikentävät mahdollisuuksia puuttua terveyden eriarvoisuuteen. Julkisen terveydenhuollon tavoitteista huolimatta rakenteet eivät käytännön tasolla tue eriarvoisuuteen vaikuttavien sosiodemografisten taustatekijöiden huomioimista, sillä työntekijöillä ei ole mahdollisuuksia, tietoa tai halukkuutta puuttua ulkoisiin tekijöihin. (Pauly 2021, 4.) Terveydenhuoltojärjestelmää käytetään sosiaalisen kontrollin, hallinnoimisen ja valvonnan välineenä, mikä puolestaan haastaa terveydenhuollon ammattilaisen velvollisuuden toimia työssään luottamuksellisesti. Terveydenhuollon ammattilaiset voivat olla velvoitettuja rangaistuksen uhalla ilmoittamaan palveluita käyttäneestä paperittomasta viranomaisille (Castañeda 2009), vaikka pääsääntöisesti heitä sitookin vaitiolovelvollisuus. Vaikka velvollisuutta paperittomasta siirtolaisesta raportointiin ei olisi, osa terveydenhuollon ammattilaisista voi itse haluta ilmoittaa asiakkaasta, jolla ei ole laillista oleskeluoikeutta. Paperittomat ovatkin usein kolmannen sektorin terveystaluiden tai muuten vapaaehtoisvoimin tuotettujen palveluiden varassa, sillä näihin palveluihin liittyy usein pienempi viranomaiskontrollin riski (Kvamme & Ytrehus 2015, 10).

5.2 Demokratisoitunut suvereeni

Suvereenin vallan demokratisoituminen on osa paperittomien hallinnointia julkisessa terveydenhuollossa. Suvereenin vallan toteutuminen käytännössä edellyttää viranomaisia, jotka toteuttavat lainsäädännössä määritellyt rajauksia. Paperittomien siirtolaisten oikeuksien heikko tai satunnainen toteutuminen jättääkin yksittäiselle viranomaiselle mahdollisuuden voimakkaaseen harkintavallan käyttöön (Ahonen & Kallius 2019, 101). Demokraattisissa järjestelmissä poliitikoilla on lainsäädännöllinen valta päättää siitä, millaisissa tilanteissa paperittomille tarjotaan terveystaluita, miten palveluvalikoimaa rajataan sekä millaisissa tapauksissa ja kuinka suuria terveystaluita paperittomilta peritään. Koska tällaisten päätösten tekeminen on monimutkaista, jää lainsäädäntöön usein huomattavia aukkoja ja tilaa tulkinnanvaraisuudelle. Jos palveluiden saaminen riippuu oleskelustatuksesta, jää vastuu lopullisista päätöksistä lopulta terveydenhuollon ammattilaisille (Schweitzer 2019, 65). Tällöin suvereenin valtaa hyödyntävät myös terveydenhuollon ammattilaiset, jotka tekevät elämän ja kuoleman politiikkaan liittyviä päätöksiä arvioidessaan paperittoman ihmisen hoidontarpeen kiireellisyyttä (Bendixsen 2018). Suvereenin valta elämään on siten demokratisoitunut modernien kansallisvaltioiden rakenteissa ja hajaantunut osaksi eri instituutioita ja niiden sisäisiä toimijoita (Helén 2012, 332).

Pääsy ja oikeus julkisen terveydenhuollon palveluihin on moderneissa hyvinvointivaltioissa yhdistetty formaaliin kansalaisuuteen, jolloin terveydenhoito toimii maahanmuuton hallinnan vä-

lineenä (Schweitzer 2019, 64). Haddelandin (2019, 330) mukaan erityisesti pohjoismainen hyvinvointivaltiomalli ehdollistaa sen tarjoamat edut ja palvelut kansalaisille, jolloin syntyy välttämättä ulkopuolisten ryhmä, jolla ei ole pääsyä sisäpiiriin taloudelliseen hyvinvointiin ja yhdenvertaisempiin sosiaalisiin mahdollisuuksiin. Kansalaisten, laillisesti maassa oleskelevien ja paperittomien oikeudet eroavat keskenään yhä enemmän, kun hyvinvointivaltion toimialaa pyritään karsimaan ja rajaamaan politiikan avulla. Paperittomien siirtolaisten oikeuksien rajaamista hyödynnetään enenevässä määrin hallinnan teknologiana ja paperittomien ulossulkemiseksi yhteiskunnan piiristä. (Bendixsen & Eriksen 2024, 2749.) Tämä ulossulkemisen dynamiikka ei rajoitu ainoastaan lainsäädännön ja politiikkatoimien alueelle, vaan se näyttäytyy myös osana instituutioiden käytäntöjä ja yrityksissä päästä terveydenhuollon palveluiden piiriin (Bendixsen & Eriksen 2024, 2754). Schweitzerin (2019, 61) mukaan paperittomien siirtolaisten oikeudellinen ulossulkeminen on harvoin absoluuttista, vaikka se olisikin politiikan tavoite.

Bendixsenin ja Eriksenin (2024) mukaan pitkälle kehittyneen hyvinvointivaltion monimutkaiset järjestelmät ja pitkälle hiottu biopoliittinen koneisto tekevät paperittomien siirtolaisten hallinnoimisesta helpompaa, sillä suvereenin säännöt sosiaaliturvajärjestelmän käytölle ja oleskeluluvan saamiselle ovat tiukat. Maahanmuuttopolitiikka, siirtolaisten biopoliittinen hallinta ja julkiseen terveydenhuoltoon kirjaillut sisäiset tavoitteet eivät silti läheskään aina vastaa toisiinsa. Kansallisvaltioiden sisäinen siirtolaisuuden hallinta edellyttää, että rajallistamisesta ja suvereenin vallan toteuttamisesta vastaavat myös sellaiset instituutiot ja yksilöt, joiden intressit sekä prioriteetit eivät vastaa maahanmuuttopolitiikan linjauksia (Schweitzer 2019, 62). Schweitzerille (2019) tämä on selvää erityisesti julkisessa terveydenhuollossa, jossa ammatillisella etiikalla ja normatiivisilla oikeuksilla on suuri merkitys, ja jotka edellyttävät paperittomien oikeuksista huolehtimista edes jollain tasolla. Eurooppalaisissa valtioissa sosiaaliturva ja siten keskeiset sosiaaliset oikeudet ovat epäsuoria maahanmuuton hallinnan työkaluja. Sosiaalipolitiikkaan kohdistuvalla lainsäädännöllä kontrolloidaan toivottuja ja epätoivottuja siirtolaisryhmiä ja rakennetaan hierarkioita eri siirtolaisryhmien välille.

Tutkimuskirjallisuudessa on tunnistettu, etteivät valtioiden rajat ole enää ainoastaan maantieteellisiä, fyysisesti paikannettavia ulkorajoja (Bendixsen & Eriksen 2024, 2751). Ihmisiin kohdistetaan enenevässä määrin kontroleja ympäristöissä, jotka eivät suoraan liity maahanmuuton hallintaan, ja potentiaalisia rajallistamisen paikkoja ovat esimerkiksi terveydenhuollon palvelut tai muut julkiset palvelut, joissa määritellään asiakkuuden perustetta ja valitaan, keillä on pääsy palveluihin (Leppäkorpi & Koivisto 2024, 17). ”Laillisen” ja ”laittoman” ihmisen kategoriat

ovat rajallistamisen tärkeitä instrumentteja, ja tällaisia kategorioita on alettu käyttää EU:n ja sen jäsenmaiden ulkorajoilla maahanmuuton hillitsemiseksi (Zetter 2007). Byrokratia ja ulos-sulkevat tekniset järjestelmät ovat yksi terveydenhuollossa ilmenevä rajallistamisen muoto. Järjestelmissä toimiminen ja yritys saada hoitoa synnyttää eettisen huolen siitä, onko haavoittuvaisessa asemassa olevilla potilailla riittäviä kyvykkyyksiä täyttää useita lomakkeita ja hake-muksia tai perustella hoidontarvettaan päästäkseen lopulta tarvittun avun pariin (Pauly ym. 2021, 6) erityisesti silloin, jos tarve on moninaista ja kasautunutta.

Tiedon puute tarjolla olevista palveluista sekä omista oikeuksista voi vaikuttaa heikentävästi paperittomien pääsyyn terveydenhuollon piiriin, mutta myös terveydenhuollon henkilökunnan tietämättömyydellä on vaikutusta. Terveydenhuollossa saatetaan esimerkiksi kiistää paperitto-man oikeus tiettyyn hoitoon, johon hänellä todellisuudessa olisi oikeus. Epätietoisuus voi johtaa esimerkiksi hoidon viivästymiseen ja terveyden kriisiytymiseen entisestään (Haddeland 2019, 344). Terveydenhuoltoon saapuvien paperittomien tilanteet ja oireet eivät aina kuitenkaan ole yksiselitteisiä. Terveydenhuollon ammattilainen joutuu tekemään tapauskohtaista arviointia esimerkiksi tapauksissa, joissa oirekuvauksen sopiminen kiireellisen tai kiireettömän välttämät-tömän hoidon kategorioihin ei ole yksiselitteistä. Vaikka terveydenhuollon ammattilaisen tul-kittaisiin käyttävän agambenilaista suvereenia valtaa, ei tutkimuskirjallisuuden perusteella voida tehdä yleistystä ammatinharjoittajien motiiveista. Kyse ei siis ole läheskään aina vapaa-ehtoisen halusta hylätä paperiton terveydenhuollon ulkopuolelle. Terveydenhuollon ammatti-laiset kokevat myös eettistä stressiä sekä saattavat pyrkiä haastamaan järjestelmää omassa ar-kisessa työssään, esimerkiksi sivuuttamalla paperittoman oleskeluoikeuteen liittyvät epäselvyy-det (Haddeland 2019, 343).

Suvereenien pyrkimystä ohjailta ja rajoittaa siirtolaisuutta humanitäärisiin syihin vedoten on tutkimuskirjallisuudessa jäsennetty humanitäärisen logiikan käsitteen kautta. Humanitäärisellä logiikalla tarkoitetaan mielikuvia ja kuvastoja sekä näistä rakentuvaa siirtolaispolitiikan dis-kurssia, joka korostaa siirtolaisten ruumiillista hätää ja kärsimystä. Tällöin kiristyvästä politiikasta tulee missio, jonka tavoitteena on rajaturvallisuuden vahvistamisen sijaan viattomien ih-mishenkien suojeleminen (Fassin 2011). Humanitäärinen logiikka ei kuitenkaan operoi ainoastaan EU:n ulkorajoilla ja sen rooli jäsenvaltioiden kansallisessa maahanmuuttoliittisessä argu-mentoinnissa on kasvanut. Kansalaiset ja oleskeluluvan saaneet ovat oikeutettuja ja ansaitsevia julkisten terveystalveluiden käyttäjiä, ja vastuuta paperittomista sysätään kolmannen sektorin

toimijoille (Bendixsen & Eriksen 2024, 2751). Paperittomista tulee uhreja ja huono-osaisia yksilöitä, jotka täytyy pelastaa sosiaaliselta osattomuudelta. Paperittomuuden palauttaminen yksilölliseen, ontologiseen haavoittuvuuteen tekee kuitenkin mahdottomaksi kritisoida rakenteellisia olosuhteita, joilla paperittomuutta tuotetaan yhteiskunnassa. Tämä osaltaan heijastelee Agambenin käsitystä pannasta ja paljaasta elämästä vailla poliittisia oikeuksia. Paperiton ei ole poliittinen subjekti, vaan politisoitu objekti, jota eri tahot pyrkivät ohjailemaan politiikan avulla. Humanitääriselle logiikalle paperiton on vain paljas elämä ja biologisten tarpeiden kimppu, jonka ruumiillista hätää paikata.

Samaan aikaan on tunnistettava, että suvereenin valta rajoittaa yhdenvertaista pääsyä terveydenhuollon piiriin on yksilölle vahingollista, eräänlaista hidasta väkivaltaa. Vaikka paperittomille tarjottaisiin oikeus kiireellisiin julkisiin terveystalouteihin, on kiireellisyyden ja välttämättömyyden raja häilyvä. Pidemmillä aikavälillä hoitovaje voi johtaa paperittoman terveyden kriisiytymiseen, pahimmassa tapauksessa jopa kuolemaan. Suvereenin valtaa voidaan tulkita käytettävän silloin, kun paperiton rajataan sellaisen hoivan ja hoidon ulkopuolelle, joka keskipitkällä aikavälillä todennäköisesti johtaa tämän kuolemaan tai ainakin vaikuttaa tämän elämänlaadun merkittävään heikentymiseen. Paperiton joutuu rakenteellisen väkivallan kohteeksi, kun materiaalisesti olisi mahdollista tarjota ihmiselle kärsimyksistä vapaa elämä, mutta poliittista tahtotilaa kärsimyksen helpottamiseksi ei ole (Canning 2017, 48). Rakenteellinen väkivalta havainnollistuu sosiaalisesti haavoittuvaisten ihmisten elämässä köyhyytenä, eriarvoisuutena ja ulossulkemisena (Bendixsen & Eriksen 2024, 2753). Ihmisen kärsimys onkin agambenilaisen biopoliittisen hallinnan teknologia, joka kohdistetaan ei-legitiimeinä pidettyihin ihmisiin yhteiskunnassa.

6 Lopuksi

Teoksessaan ”The Human Condition” (1958, suom. 2025) Hannah Arendt määritteli kolme ihmisen perusaktiiviteettia: *työ* (labour), *valmistaminen* (work) ja *toiminta* (action), joista jokainen vastaa yhtä perusehtoa, joiden mukaisesti elämä on annettu ihmiselle maan päällä. Työllä Arendt ei tarkoittanut palkkatyötä, vaan ihmisruumiin biologista prosessia, kuten kasvua, aineenvaihduntaa ja lopulta rappeutumisesta seuraavaa kuolemaa; työ ei siten turvaa pelkästään yksilön henkiinjäämistä, vaan koko lajin selviytymisen (2025, 15–16).

Tutkielmani perimmäinen tavoite kumpusi uteliaisuudesta ymmärtää jotain, mitä en entuudestaan tuntenut, sekä sosiologisesta kiinnostuksesta asettaa kyseenalaiseksi se, mitä pidämme normaalina ja jonka vaihtoehtoja emme osaa tai ymmärrä ajatella. Halusin tietää mitä paperittomuus on; mitä tarkoittaa olla ulkopuolinen yhteiskunnassa, joka on viritetty äärimilleen uusintaakseen, hallitakseen sekä ohjailtakseen ihmisiä toimimaan yhteiskunnalle hyödyllisellä tavalla. Miten maailmassa eletään ilman oikeutta olla jossain, sekä miten tällaiseen tilanteeseen päädytään?

Perustavanlaatuinen havaintoni olikin, ettei paperiton lopulta ole järjestelmän ulkopuolinen. Agambenille paperiton on osa yhteiskuntaa inkluusiivisen eksklusion kautta, ollessaan osa oikeudellista järjestelmää siten, että järjestelmä tietoisesti sulkee hänet ulkopuolelle. Tutkimuskirjallisuudessa Agambenin mekanismi on helposti tunnistettavissa, vaikka sitä ei selkeästi nimitettäisikään. Kaikista yksinkertaisimmalla tasolla sisällyttävä ulossulkeminen on tavallisuuteen pyrkivää elämää. Oleskelun kohteesta riippuen tavallinen elämä voi näyttää monenlaiselta. Epävarmasta asemastaan huolimatta paperittomat asuvat, käyvät töissä, käyttävät palveluita ja pyrkivät sosiaaliseen kanssakäymiseen muiden kanssa vaihtelevin tavoin.

Tutkimuskirjallisuuden perusteella voidaan esittää, ettei paperittomalla kuitenkaan ole realistista pääsyä työn tai toiminnan piiriin, tai ainakaan yhteiskunta ei tue heidän ponnistelujaan näillä alueilla. Arendtin jaottelussa aktiivisesta elämästä monilla paperittomilla on lopulta pääsy ainoastaan tuottamisen alueeseen, osalla ei edes siihen. Vaikka paperittomien oikeuksia itsensä uusintamiseen vaadittavaan työhön kielletään sekä heidän poliittiset oikeutensa on poistettu, on palkkatyö osalle paperittomista tärkein ja mielekkäin elämän osa-alue. Ensisijaisesti työssä on kyse kuitenkin selviytymisestä sekä läheisten kannattelusta. Paperittomien naisten terveyttä tutkineiden Kvammen ja Ytrehusin (2015) haastattelemat naiset kärsivät muun muassa heikosta

terveydentilasta, joka liittyi usein fyysisesti raskaan ja heikosti säädellyn työn tekemiseen kotiapulaisina tai hoitajina.

Terveydenhuoltojärjestelmä havainnollistaa ihmisen ja suvereenin välistä suhdetta, sillä terveys ja sairaus ovat erityislaatuissa yhteydessä elämisen tosiasian zoēn kanssa. Samalla elämisen tosiasia ja ihminen biologisena olentona tulevat suoraan suvereenin vallan yhteyteen, osaksi terveydenhuollon biopoliittista hallintaa. Sosiaali- ja terveystieteellisesti optimaalista olisi, että jokainen ihminen kohdattaisiin terveydenhuollossa tämän yksilöllisistä tarpeista käsin; niin, etteivät sosiaalinen ja poliittinen asema vaikuttaisi arviointiin yksilöllisestä hoidon tarpeesta. Agambenille tällainen ajatus on vieras, sillä synnyttään kansalaiseksi – tai vailla kansalaisuutta – ihminen tulee osaksi kansallisvaltiota ja siten suvereenin vallan alaiseksi. Ihminen on auttamatta osa poliittisten oikeuksien järjestelmää, vaikka hän ei olisikaan siihen täysivaltaisesti osallinen. Homo sacerin paljas elämä ei ole puhtaasti biologinen elämä, vaan sitä leimaa suvereenin panna. Paperittoman kohdalla terveydenhuollon suvereenille ei ole mahdollista kohdata biologista elämää, jota hoitaa ilman suhdetta suvereenin lakiin ja politiikkaan.

Agamben ei ole optimisti, jolta anoa toivoa paremmasta. Suvereenille vallalle tyypillinen biopolitiikka hakee oikeutustaan ensisijaisesti kriiseistä ja turvallisuudesta, joiden verukkeella se pyrkii populaatioiden hallitsemiseen kontrolloimalla elämää. Elämää vaaliva foucault’lainen biopolitiikka voi synnyttää laajempaa yhteiskunnallista hyötyä väestölle, vaikka se sivutuotteena tuottaisikin vahinkoa toisille. Naiivisti ajateltuna elämää vaalivan biopolitiikan perimmäisenä tavoitteena on ainakin yrittää muovata yhteiskuntaa enemmistön kannalta paremmaksi. Agambenilaisittain biopolitiikka harvoin sisältää tällaista mahdollisuutta. Toisen ryhmän hyvinvointiin vaikuttaminen on vain välillisesti arvokasta, tai sen tavoittelemiseksi ollaan valmiita röyhkeyksiin, joihin prosessiin välillisesti osalliset eivät välttämättä ole valmiita. Paperittomien terveyspalveluiden rajaaminen kiireelliseen hoitoon esimerkiksi julkisten varojen säästämiseksi voi suvereenin logiikalla muuttua parempien palveluiden tarjoamiseksi ansaitseville kansalaisille, vaikka todellisuudessa konkreettiset säästöt olisivatkin Suomen kaltaisessa yhteiskunnassa vähäiset.

Poikkeustilassa oikeudellisesti kyseenalaisista toimenpiteistä tulee legitiimejä tapoja taata yksien oikeudet, kun toiset ovat vapaata riistaa. Leiristä tulee osa pysyvää todellisuutta, kun se lakkaa olemasta suhteessa poikkeuslakiin. Agambenin ja Arendtin jakama käsitys leiristä on

syvällisesti lohduton: leirillä kaikki ihmismielelle hyväksymätönkin on mahdollista, sillä juridinen suoja on totaalisesti mitätöity. Agambenin kuvaus kuulostaakin todentuntuiselta ajassa, jona globaali politiikka kamppailee normatiivista rationaliteettia vastaan. Poikkeustila on tosiaankin tullut jäädäkseen, tai ainakin sen loppua on haasteellista kuvitella. Leiri on myös jotain konkreettista, kun Etelä-Eurooppaan nousseet turvapaikanhakijoiden säilytyskeskukset näyttävät ja toimivat kuin vankileirit. Agambenille leirin käsite merkitseekin suvereenin kansallisvaltion kritiikkiä ja epäonnistumista. Leiri syntyy, kun kansallisvaltiojärjestelmä kriisiytyy ja ottaa tehtäväkseen kansakunnan biologian. Järjestelmä ei kykene olemaan muuttumatta tappavaksi koneeksi, jonka merkiksi leiri syntyy.

Paperittomuuden, kansalaisuuden ja hyvinvointivaltion välisessä dynamiikassa on pitkälti kyse ansaitsevuuden kysymyksestä: kenellä on oikeus saada julkisilla varoilla kustannettuja palveluita, ja kuinka kattavia näiden palveluiden tulisi olla? Kuka ansaitsee osansa yhteisesti tuotusta hyvästä? Kysymys muuttuu sitä monimutkaisemmaksi, mitä vakiintuneempi paperittoman väestön asema on yhteiskunnan ulkokehällä. Hyvinvointivaltiota on pitkään määritelty sen positiivisten vaikutusten kautta, joiden seuraukset ovat näkyneet historiallisesti muun muassa tuloerojen pienentymisenä ja luokkanousun mahdollisuutena. Hyvinvointivaltion ja siirtolaispolitiikan välinen yhteys tekee kuitenkin näkyväksi, ettei hyvinvointivaltio ole itsenäinen arvokoneisto, joka valmistaa parempia elämisen mahdollisuuksia, kunhan asetukset vain ovat kohdallaan.

Tutkielmassani en ole tietoisesti halunnut ottaa kantaa siihen, voiko yksilön asema paperittomana olla oikeutettu tai perusteltu. Kuten aiemmin todettu, paperittomien ryhmä on heterogeeninen ja paperittomaksi päädytään hyvin erilaisista syistä sekä taustoista. Paperittomien yksilöllisten vaikuttimien arvioiminen ei ole ollut tutkielmani tarkoitus, ja tällainen näkökulma olisi edellyttänyt täysin toisenlaisia kysymyksiä. Sen sijaan olen pyrkinyt palauttamaan paperittomuusilmiön takaisin rakenteelliselle tasolle – miltä paperittomuusilmiö näyttää tässä ajassa, ja millaiseksi se on muovautunut ympäröivän yhteiskunnan vaikutuksesta? Kuka hyötyy paperittomuudesta, ja mitä siihen kohdennetuilla politiikkatoimilla pyritään saavuttamaan?

Agambenin tarjoamat käsitteet ovat toimineet välineinä jäsentää normalisoituneita ja monisäikeisiä vallan muotoja, joita esiintyy eri yhteiskunnan tasoilla aina korkeimmista päättäjistä suorittaviin virkamiehiin asti. Analyysissa on kuitenkin omat vajavaisuutensa. Agambenin paljas elämä on yksiselitteisesti suvereenille alistunut ja altis kuolemalle. Näkökulma on sinänsä

perusteltu: Agambenin tavoitteena ei ole määritellä empiriaa tai tarjoilla sosiologista näkökulmaa vallan analyysiin, ja siksi toimijuuden sekä vastarinnan kysymykset ovat hänelle turhia. Empiirisestä ilmiöstä on kuitenkin mahdotonta puhua – edes teoreettisesti – ilman, että tunnistamme ihmiselämään liittyvän toivon, sitkeyden ja sinnittelyn, jota ilmenee kaikista vaikeimmissakin olosuhteissa. Esimerkiksi Biehl (2007) on korostanut poliittisen toiminnan potentiaalia, joka kumpuaa prekaarien elämien merkityksettömyyttä tuottavien yhteiskunnallisten somitelmien vastustamisesta. Osattomuus voi lamaannuttaa, kuluttaa ja tappaa, mutta se voi myös johtaa järjestäytymiseen sosiaalisten oikeuksien tunnustamiseksi.

Agamben korostaa, että poikkeustila ja leiri on opittava tunnistamaan, koska historialliset katastrofit eivät tosiasiallisesti ole ainutkertaisia, vaan pisteitä suvereenin vallan tappokoneistossa. Kysymykset kansainväliseen oikeuteen perustuvan järjestelmän tulevaisuudesta ovat ymmärrettäviä. Agamben voisi kuitenkin kysyä, onko haikailtu järjestelmä lähtökohtaisesti sellainen, jonka haluamme toimivan suvereenien toimintaa ohjaavana kehyksenä. Teoksessaan ”Totalitarismin synty” (2016, 374) Arendt kiteyttää sen, mitä myös Agamben ajaa takaa:

Ihmisoikeuksien menettämiseen liittyy paradoksi, että menetys ajoittuu tarkalleen samaan hetkeen, kun yksilöstä tulee ylimalkaan ihminen – ilman ammattia, ilman kansalaisuutta, ilman mielipidettä, ilman toimintaa, johon samastua ja jolla määritellä itsensä – ja ylimalkaan erilainen, joka ei edusta muuta kuin omaa täysin ainutlaatuisia yksilöllisyyttä. Sillä ei ole enää merkitystä, koska siltä on viety mahdollisuus ilmaista itseään yhteisessä maailmassa ja vaikuttaa siihen toiminnallaan.

Lähteet

Amnesty International (11.6.2016). Guantánamo Bay: decades of injustice. <https://www.amnesty.org.uk/knowledge-hub/all-resources/guantanamo-bay-human-rights/> (Luettu 11.3.2026)

Benjamin, Walter (1940). On the concept of history. Marxist Internet Archive. Käännös Redmond, Dennis (2004). <https://www.marxists.org/reference/archive/benjamin/1940/history.htm> (Luettu 14.4.2026)

Connor, Phillip & Passel, Jeffrey (2019). Europe's unauthorized immigrant population peaks in 2016, then levels off. Pew Research Center. <https://www.pewresearch.org/global/2019/11/13/europes-unauthorized-immigrant-population-peaks-in-2016-then-levels-off/> (Luettu 22.2.2026)

De Genova, Nicholas (2016). Detention, deportation and waiting: toward a theory of migrant detainability. Global Detention Project, Working Paper no. 18. <https://www.globaldetentionproject.org/wp-content/uploads/2016/12/De-Genova-GDP-Paper-2016.pdf> (Luettu 17.5.2026)

European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms art. 2 (1950). E.T.S. No. 5. (Luettu 17.5.2026)

Eurostat (2025). Migration and asylum in Europe – 2025 edition. <https://ec.europa.eu/eurostat/web/interactive-publications/migration-2025> (Luettu 22.2.2026)

Foucault, Michel, & Deleuze, Gilles (1972). Intellectuals and power: A conversation between Michel Foucault and Gilles Deleuze. *L'Arc*, 49, 3–10. <https://libcom.org/article/intellectuals-and-power-conversation-between-michel-foucault-and-gilles-deleuze> (Luettu 13.4.2026)

Hendow, Maegan & Wagner, Martin (9.12.2024). Tread lightly: Data on irregular migration needs careful handling. International Centre for Migration Policy Development ICMPD. <https://www.icmpd.org/news/tread-lightly-data-on-irregular-migration-needs-careful-handling> (Luettu 10.2.2026).

International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights art. 12 (1966). 993 U.N.T.S. 3. (Luettu 17.5.2026)

Katisko, Marja, Annala, Iris, Kalm-Akubardia, Maija, Kynsilehto, Anitta, Marucco, Camilla, Pehkonen-Elmi, Tuula, & Viljanen, Katriina (2023). Paperittomien henkilöiden sosiaaliset oikeudet Suomessa. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2023(6). Viitattu 29.3.2026. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-349-4> (Luettu 29.1.2026)

Kierans, Denis & Vargas-Silva, Carlos (2024). The irregular migrant population of Europe. MirreM Working Paper 11/2024. MirreM. <https://www.irregularmigration.eu/wp-content/uploads/2024/10/MIRREM-Kierans-and-Vargas-Silva-2024-Irregular-Migrant-Population-in-Europe-v1.pdf> (Luettu 3.3.2026)

Leppäkorpi, Mervi & Koivisto, Johanna (2024). Paperittomuus ja palvelutarpeet. Diakonissalaitoksen raportti 2/2024. https://www.hdl.fi/hdl-2025/wpcontent/uploads/sites/7/2025/12/Diakonissalaitos_Paperittomuus-ja-palvelutarpeet_2024.pdf (Luettu 3.3.2026)

Maahanmuuttovirasto [Migri] (ei pvm.) Maatietopalvelu. <https://migri.fi/maatietopalvelu> (Luettu 31.3.2026)

Remes, Maiju (2024). ”Lapsi on lapsi, eikä paperiton”. Selvitys paperittomien lasten ja perheiden palveluista ja niihin pääsystä. Pelastakaa Lapset. <https://www.pelastakaalapset.fi/wp-content/uploads/2024/08/lapsi-on-lapsi-eika-paperiton.pdf> (Luettu 8.2.2026)

Sosiaali- ja terveysministeriö (11.11.2024). Paperittomien sosiaali- ja terveydenhuolto. Sosiaali- ja terveysministeriö. <https://stm.fi/paperittomien-terveydenhuolto> (Luettu 29.1.2026)

Terveyden- ja hyvinvoinnin laitos (8.12.2023). Paperittomat. <https://thl.fi/aiheet/maahanmuutto-ja-kulttuurinen-moninaisuus/maahanmuutto-ja-hyvinvointi/paperittomat> (Luettu 8.2.2026)

UNHCR (15.3.2026). Refugee Data Finder. Global overview: Refugees including people in a refugee-like situation. <https://www.unhcr.org/refugee-statistics/data-summaries> (Luettu 15.3.2026)

UNHCR (Päivitetty 4.10.2025). Figures at a glance. <https://www.unhcr.org/about-unhcr/overview/figures-glance> (Luettu 16.3.2026)

Yhdistyneet Kansakunnat (1951). Convention Relating to the Status of Refugees, 189 U.N.T.S. 137, art. 33. <https://www.unhcr.org/media/convention-and-protocol-relating-status-refugees> (Luettu 27.3.2026)

Kirjallisuus

Agamben, Giorgio (1998). *Homo Sacer. Sovereign Power and Bare Life*. Stanford: Stanford University Press.

Agamben, Giorgio (2001). *Keinot vailla päämäärää. Reunamerkitöjä politiikasta*. Helsinki: Tutkijaliitto.

Agamben, Giorgio (2005). *State of exception*. Chicago: The University of Chicago Press.

Agamben, Giorgio (2017). *The Omnibus Homo Sacer*. Stanford: Stanford University Press.

Ahonen, Talvikki & Kallius, Annastiina (2019). Paperittomuuden tuotanto ja hallinta Suomessa vuosina 2015–2017. Teoksessa Lyytinen, Eveliina (toim.) *Turvapaikanhaku ja pakolaisuus Suomessa*. Turku: Siirtolaisuusinstituutti, 89–112.

Almustafa, Maissaa (2022). Reframing refugee crisis: a “European crisis of migration” or a “crisis of protection”? *Politics and Space*, 40(5), 1064–1082. doi: 10.1177/2399654421989705

Appadurai, Arjun (2006). *Fear of small numbers: an essay on the geography of anger*. Durham: Duke University Press.

Arendt, Hannah (1943). *We Refugees*. In Robinson, Marc (1994, eds.) *Altogether Elsewhere. Writers on Exile*. Faber and Faber: Boston, 110–119.

Arendt, Hannah (2016). *Totalitarismin synty*. Tampere: Vastapaino.

Arendt, Hannah (2025). *Vita activa – Ihmisenä olemisen ehdot*. Tampere: Vastapaino.

Bailey, Emma, Given-Wilson, Zoe & Memon, Amina (2025). Perceived credibility of asylum claimants: the role of decision-maker affect and asylum seeker’s emotions. *Psychology, Crime & Law*, 1–19.

Bendixsen, Synnøve (2018). The politicised biology of irregular migrants: micropractices of control, tactics of everyday life and access to healthcare. *Nordic Journal of Migration Research*, 8(3), 167–174.

Bendixsen, Synnøve & Eriksen, Thomas Hylland (2024). The neoliberal welfare state and its discontents. Slow violence against irregular migrants in Norway. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 50(11), 2747–2766. doi.org/10.1080/1369183X.2023.2298544

Biehl, João (2007). *Will to live: AIDS therapies and the politics of survival*. Princeton: Princeton University Press.

Bodström, Erna (2020). Asylum decisions as a performance: Intertextuality in internal credibility assessment. *International Journal of Refugee Law*, 32(4), 623–644. doi.org/10.1093/ijrl/eeab001

Bodström, Erna (2022). Turvapaikka-asiakirjat ja karkotus. Teoksessa Pirkkalainen, Päivi, Lyytinen, Eveliine & Pellander, Saara (toim.) *Suomesta poistetut. Näkökulmia karkotuksiin ja käännytyksiin*. Tampere: Vastapaino, 181–200.

Bodström, Erna, Haavisto, Camilla & Laaksonen, Salla-Maaria. (2022). Rautatien mielenosoitus poliittisen osallistumisen tilana. Teoksessa Kettunen, Pekka (toim.) *Maahanmuuttaneiden poliittinen osallistuminen*. Siirtolaisinstituutti. <https://www.doria.fi/handle/10024/185107>

Butler, Judith (2004). *Precarious life: the powers of mourning and violence*. Lontoo: Verso.

Canning, Victoria (2017). *Gendered harm and structural violence in the British asylum system*. London: Routledge.

Castañeda, Heide (2009). Illegality as a risk factor: A survey of unauthorized migrant patients in a Berlin clinic. *Social Science & Medicine*, 68, 1552–1560. doi.org/10.1016/j.socscimed.2009.01.024

Cvajner, Martina & Sciortino, Giuseppe (2010). Theorizing irregular migration: the control of spatial mobility in differentiated societies. *European Journal of Social Theory*, 13(3), 389–404. doi: 10.1177/1368431010371764

Davitti, Daria (2018). Bipolitical borders and the state of exception in the European migration ‘crisis’. *The European Journal of International Law*, 29(4), 1173–1196. doi:10.1093/ejil/chy065

De Genova, Nicholas (2002). Migrant “illegality” and deportability in everyday life. *Annual Review of Anthropology*, 31, 419–447. doi: 10.1146/annurev.anthro.31.040402.085432

Dean, Mitchell (2002). Powers of life and death beyond governmentality. *Cultural Values*, 6(1–2), 119–138. doi.org/10.1080/1362517022019775

Fassin, Didier (2011). Policing borders, producing boundaries. The governmentality of immigration in dark times. *The Annual Review of Anthropology*, 40, 213–226. doi.org/10.1146/annurev-anthro-081309-145847

Fernández, Belén & Rueda, Jon (2021). In defense of posthuman vulnerability. *Scientia et Fides*, 9(1), 215–239. doi.org/10.12775/SetF.2021.008

Foucault, Michel (1998). *Seksuaalisuuden historia*. Helsinki: Gaudeamus.

Foucault, Michel (2004). *Naissance de la biopolitique: cours au Collège de France 1979*. Paris: Hautes Etudes, Gallimard-Seuil.

Foucault, Michel (2014). *Tarkkailla ja rangaista*. Helsinki: Otava.

Haddeland, Hanna (2019). The Right to Health Care for Irregular Migrants in Norway: Interpretation, Accessibility, and Gaps Between Needs and Rights. *Nordic Journal of Human Rights*, 37(4), 329–349. doi: 10.1080/18918131.2020.1731970

Helén, Ilpo (2012). Leirillä. Agamben ja aikalaisanalyysi. *Tiede & Edistys* 37(4), 320–338. <https://doi.org/10.51809/te.105083>

Jauhiainen, Jussi & Tedeschi, Miriam (2021a). Paperittomat maahanmuuttajat terveydenhuollossa Suomessa. *Yhteiskuntapolitiikka* 86(4), 438–445. <https://www.julkari.fi/server/api/core/bitstreams/edb0001d-bf95-43c3-a7fe-a2ba4ee1dea4/content>

Jauhiainen, Jussi & Tedeschi, Miriam (2021b). Paperittomien maahanmuuttajien muuttoliike Suomeen, Suomessa ja Suomesta. *Terra*, 133(4), 203–216. <https://doi.org/10.30677/terra.102738>

Jørgensen, Martin Bak & Meret, Susi (2012). Framing Scandinavian conceptualizations of irregular migration. *Nordic Journal of Migration Research*, 2(4), 289–297. doi.org/10.2478/v10202-012-0005-9

Khosravi, Shahram (2010). An ethnography of migrant ‘illegality’ in Sweden: Included yet excepted? *Journal of International Political Theory*, 6(1), 95–116. doi: 10.3366/E1755088210000479

Könönen, Jukka (2022). Maastapoistamisen aika. Teoksessa Pirkkalainen, Päivi, Lyytinen, Eveliine & Pellander, Saara (toim.) *Suomesta poistetut. Näkökulmia karkotuksiin ja käännytyksiin*. Tampere: Vastapaino, 131–156.

Kraler, Albert, & Reichel, David (2011). 'Measuring irregular migration and population flows: what available data can tell.' *International Migration* 49(5), 97–128. doi.org/10.1111/j.1468-2435.2011.00699.x.

Kubal, Agnieszka (2013). Conceptualizing semi-legality in migration research. *Law & Society Review*, 47(3), 555–587. <http://www.jstor.org/stable/43670346>

Kvamme, Eli & Ytrehus, Siri (2015). Barriers to health care access among undocumented migrant women in Norway. *Society, Health & Vulnerability*, 6(1), 1–17. doi: 10.3402/shv.v6.28668

Leppäkorpi, Mervi (2011). *Asiaton oleskelu kielletty: tutkimusmatkalla paperittomien Suomessa*. Helsinki: Into.

Lindholm, Samuel (2016). *Sosiaalisen nousu ja paljas elämä. Arendt suhteessa Foucault'n ja Agambenin edustamaan biopolitiikan teoriaperinteeseen. Pro gradu -tutkielma*. Jyväskylän yliopisto. Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos. Yhteiskuntatieteellinen tiedekunta. <https://urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-201610204401>

Lindholm, Samuel (2022). Jean Bodin ja biopolitiikka. *Lectio praecursoria. Poliitiikka*, 64(3), 301–306. doi.org/10.37452/politiikka.115951

Ojakangas, Mika (2005). Impossible dialogue on bio-power – Agamben and Foucault. *Foucault Studies*, 2, 5–28. doi.org/10.22439/fs.v0i2.856

Pauly, Bernie, Revai, Tina, Marcellus, Lenora, Martin, Wanda, Easton, Kathy & MacDonald, Marjorie (2021). "The health equity curse": ethical tensions in promoting health equality. *BMC Public Health*, 21(1567), 1–11. doi.org/10.1186/s12889-021-11594-y

Ramírez, Jimeno (2025). Bioprecariousness and vulnerability: an ethical approach to the issues of access to public health. *Ethics, Medicine and Public Health*, 33, 1010066, 1–6. doi.org/10.1016/j.jemep.2025.101066

Schweitzer, Reinhard (2019). Health Care Versus Border Care: Justification and Hypocrisy in the Multilevel Negotiation of Irregular Migrants' Access to Fundamental Rights and Services. *Journal of Immigrant & Refugee Studies*, 17(1), 61–76. doi: 10.1080/15562948.2018.1489088

Sigona, Nando & van Liempt, Ilse (2025). The irregularisation of migration and migrants' irregular condition: an assemblage perspective. IRIS Working Paper Series, 50/2025, Birmingham: University of Birmingham. doi: <https://zenodo.org/records/17489274>

Skrifvars, Jenny, Sui, Veronica, Antfolk, Jan, van Veldhuizen, Tanja & Korkman, Julia (2024). Psychological assumptions underlying credibility assessments in Finnish asylum determinations. *Nordic Society*, 76(1), 55–77. doi: 10.1080/19012276.2022.2145986

Tedeschi, Miriam (2021). On the ethical dimensions of irregular migrant's lives: Affect, becoming and information. *Dialogues in Human Geography*, 11(1), 44–63. doi: 10.1177/2043820620940062

van der Kist, Jasper, Dijstelbloem, Huub & de Goede, Marieke (2019). In the shadow of asylum decision-making: The knowledge politics of country-of-origin information. *International Political Sociology*, 13, 68–85. doi: 10.1093/ips/oly029

Wibben, Annick T. R. & Rutazibwa, Olivia U. (2019). Chapter 5: Who do we think we are? In Edkins, Jenny & Zehfuss, Maja (ed.) *Global Politics: A New Introduction*. Routledge: New York, 77–99.

Wikström, Hanna & Johansson, Thomas (2013). Credibility assessments as 'normative leakage': asylum applications, gender and class. *Social Inclusion*, 1(2), 92–101. doi: 10.12924/si2013.01020092

Zetter, Robert (2007). More labels, fewer refugees: remaking the refugee label in an era of globalization. *Journal of Refugee Studies*, 20(2), 172–192. doi.org/10.1093/jrs/fem011